

**VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA**

Elvikos Leščinskaitės
V kurso, vientisųjų dieninių teisės studijų
Baudžiamosios justicijos šakos studentės

**MAGISTRO DARBAS
LYGTINIS PALEIDIMAS IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGOS LIETUVOJE IR UŽSIENIO
ŠALYSE**

EARLY RELEASE FROM PRISON IN LITHUANIA AND FOREIGN COUNTRIES

Vadovas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas
Recenzentas: lekt. dr. Audrius Juozapavičius

Vilnius,
2021

ANTOCIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos Lietuvoje samprata, reikšmė, sąlygos, problematika bei istorinė raida. Aptariami lygtinio paleidimo taikymo trūkumai ir privalumai lyginamuoju aspektu. Atkreipiamas dėmesys į tarptautines rekomendacijas, susijusias su lygtinio paleidimo įgyvendinimu ir jų įgyvendinimu Lietuvos teisinėje sistemoje.

Pagrindiniai žodžiai: lygtinio paleidimo samprata, lygtinio paleidimo sąlygos, nuteistųjų priežiūra, probacijos sąlygos, lygtinis paleidimas užsienio šalyse.

This work analyzes the concept, significance, conditions, problems and historical development of parole from a prison in Lithuania. The disadvantages and advantages of applying conditional release are also discussed. Attention is drawn to international recommendations related to the implementation of parole and their implementation in the Lithuanian legal system.

Keywords: the concept of parole, conditions of parole, supervision of convicts, conditions of probation, parole in foreign countries.

Turinys	
Įžanga.....	2
1. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos samprata Lietuvoje ir užsienio šalyse.....	5
2. Lygtinio paleidimo reikšmė	10
3. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos Lietuvoje.....	16
3.1. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos instituto istorinė raida Lietuvoje	16
3.2. Lygtinio paleidimo sąlygos ir jų taikymo problematika Lietuvoje.....	19
3.3. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos netaikymas	25
3.4. Probacijos sąlygos lygtinio paleidimo metu	28
4. Lygtinio paleidimo modeliai ir sąlygos užsienio šalyse.....	32
4.1. Automatinis lygtinio paleidimo modelis.....	32
4.2. Sąlyginio lygtinio paleidimo modelis ir pagrindinės jo taikymo sąlygos.....	35
4.2.1. Atliktos bausmės trukmė.....	35
4.2.2. Elgesys įkalinimo įstaigoje.....	37
4.2.3. Pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika.....	39
4.2.4. Lygtinį paleidimą taikančios institucijos	42
4.3. Mišrusis lygtinio paleidimo modelis.....	44
4.4. Priežiūra ir probacijos sąlygos lygtinio paleidimo metu	47
Išvados ir rekomendacijos	53
Šaltinių sąrašas	55
Santrauka	61
Summary.....	62

IŽANGA

Temos aktualumas. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos (toliau – lygtinis paleidimas) tai – laisvės atėmimo bausmės vykdymo forma, kurią nuteistasis atlieka laisvėje. Lietuvoje bausmių sistema ir įkalinimo įstaigų sistema buvo keičiama ne kartą, tačiau esminiais kertiniais pasikeitimais laikytinas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – LR BVK) įsigaliojimas 2003 m. ir Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo (toliau – Probacijos įstatymas) įsigaliojimas 2012 m. Šie įstatymai išskėlė vieną esminį lygtinio paleidimo tikslą – kuo efektyvesnę nuteistųjų resocializacijos siekį. Panašus tikslas iškeltas ir tarptautinėse rekomendacijose valstybėms narėms, pavyzdžiui Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodytas lygtinio paleidimo tikslas – padėti kaliniams integruotis į visuomenę, nenusikalsti ir laikytis įstatymų bei skatinti visuomenės saugumą ir mažinti nusikalstamų veikų kiekį.

LR BVK ir Probacijos įstatymas sureguliuo lygtinio paleidimo taikymo ir netaikymo sąlygas, šio instituto taikymo modelį, tačiau praktika rodo, kad toks lygtinio paleidimo reguliavimas ne visiškai pasitvirtino. Galima daryti išvadą, kad sureguliuavus lygtinio paleidimo institutą, suteikus kaliniams daugiau galimybių išeiti į laisvę (atlikti bausmę laisvėje), turėjo sumažėti kalinių skaičius įkalinimo įstaigose, tačiau praktiškai situacija iš esmės nepakito, nes Lietuva pagal kalinamų asmenų skaičių vis dar užima pirmaujančią poziciją Europos Sąjungoje. Pavyzdžiui, pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateiktus duomenis, 2020 m. pradžioje buvo 5 121 laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų, o 2020 m. pabaigoje – 4 541 ir tik 984 asmenys per metus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Iš viso 2020 m. probacijos tarnybos prižiūrėjo 894 asmenis, paleistus lygtinai pagal LR BVK 157 straipsnį.

Pažymėtina ir tai, kad lygtinio paleidimo institutas kelia daug daugiau klausimų nei iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti. Neaiškumų kyla ir dėl lygtinio paleidimo taikymo sistemos ir dėl kriterijų, kuriuos teismas turi vertinti sprenddamas dėl Komisijos patvirtintų prašymų bei diskutuotinos ir LR BVK 158 straipsnyje numatytos lygtinio paleidimo netaikymo sąlygos, kadangi ne visos sąlygos atitinka tarptautinius standartus. 2020 m. birželio 4 d. vėl buvo pakeistos lygtinio paleidimo sąlygos LR BVK 157 straipsnyje, susiaurintos teismo vertinamos sąlygos, todėl šio instituto analizė yra itin svarbi ir aktuali aiškinantis, kaip tai paveikė teismų praktiką.

Analizuojant užsienio šalių lygtinio paleidimo instituto taikymo praktiką, galima nustatyti, ko Lietuvos bausmių vykdymo sistemai trūksta ir ką galima daryti kitaip, kad resocializacijos tikslai būtų efektyviau pasiekti. Yra daug valstybių, ypatingai – Europoje, kuriose baudžiamoji politika yra

nuosaikeinė ar švelnesnė ir jos rezultatai atitinka bausmei keliamus tarptautinius standartus, siekiant didinti lygtinai paleidžiamų asmenų skaičių ir mažinant nuteistųjų kiekį įkalinimo įstaigose.

Taigi vertinant lygtinį paleidimą kaip vieną iš nuteistųjų resocializacijos įgyvendinimo formų, būtina išanalizuoti Lietuvoje ir užsienio šalyse taikomo lygtinio paleidimo sąlygas, probleminius aspektus, privalumus bei trūkumus. Nagrinėjama tema – lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje ir užsienio šalyse – svarbi tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu.

Darbo tikslas – išanalizuoti lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje ir užsienio šalyse taikymo sąlygas bei probleminius aspektus.

Darbo uždaviniai:

- 1) apibrėžti lygtinio paleidimo sampratą Lietuvoje ir užsienio šalyse;
- 2) išanalizuoti lygtinio paleidimo Lietuvoje sąlygas ir jų probleminius aspektus;
- 3) įvertinti lygtinio paleidimo metu taikomas probacijos sąlygas;
- 4) išanalizuoti užsienio šalyse taikomus lygtinio paleidimo modelius ir sąlygas;
- 5) palyginti Lietuvoje ir užsienio šalyse taikomus lygtinio paleidimo modelius, jų privalumus ir trūkumus.

Darbo objektas – lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų institutas Lietuvoje ir užsienio šalyse.

Tyrimo metodai. Magistro darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti naudojami lingvistinis, analizės, lyginamasis, istorinis ir apibendrinimo metodai. Lingvistinis metodas naudojamas siekiant apibrėžti lygtinio paleidimo sampratą, pateikiamą Lietuvos ir užsienio šalių literatūroje bei teisės aktuose. Analizės metodu siekama išsiaiškinti lygtinio paleidimo instituto Lietuvoje ir užsienio šalyse taikymo sąlygas ir problematinius aspektus. Lyginamasis metodas suteikia galimybę palyginti Lietuvoje ir užsienio šalyse taikomą lygtinio paleidimo institutą. Istorinis metodas naudojamas siekiant aptarti lygtinio paleidimo instituto raidą Lietuvoje. Apibendrinimo metodas taikomas siekiant apžvelgti magistro darbe naudotą medžiagą analizuojama tema bei formuluojant darbo išvadas.

Darbo originalumas. Nagrinėjama tema daugiausia mokslinių publikacijų lietuvių kalba yra parašę L. Jarutienė, S. Mesonienė, I. Michailovič, G. Sakalauskas, G. Švedas, A. Vosyliūtė ir kiti. Taip pat šią temą yra nagrinėję ir užsienio šalių autoriai, pavyzdžiui, N. Padfield, D. van Zyl Smit, F. Dünkel, I. Pruin ir kiti. Panašia tema magistro darbą 2016 m. yra parašiusi L. Gendvilaitė – „Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje problematiniai aspektai“.

Šis magistro darbas nuo galimai susijusių kitų magistro darbų *skiriasi tuo*, kad lygtinio paleidimo institutas ir taikymo problematika analizuojama ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse, aptariamai analizuojamo instituto trūkumai ir privalumai ir išskiriami kitų valstybių aspektai, kurie

galėtų būti pavyzdys Lietuvos bausmių vykdymo sistemai, o konkrečiai – lygtinio paleidimo taikymo institutui. Be to, lygtinio paleidimo instituto analizė svarbi yra ir tuo, kad 2020 m. birželio 4 d. vėl buvo pakeistas BVK 157 straipsnis, todėl svarbu aptarti ir šiuos pakeitimus bei jų taikymą praktikoje.

Svarbiausi šaltiniai. Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, susiję su lygtinio paleidimo taikymu ir vykdymu, moksliniai straipsniai, atlikti tyrimai, kalinimo ir lygtinio paleidimo (probacijos) statistika, teismų praktika ir kita teorinė bei praktinė medžiaga.

1. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGOS SAMPRATA LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE

Lingvistiniu požiūriu pagal Lietuvių kalbos žodyną, sąvoka lygtinis reiškia sąlyginis, o paleidimas – laisvės suteikimas (Lietuvių kalbos žodynas, 2018). LR BVK 157 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika žema arba kurie padarė akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos atlikę šią bausmės dalį: 1) vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteisti už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus asmenys, taip pat nepilnamečiai ir kiti nuteistieji, kuriems paskirta bausmė neviršija ketverių metų laisvės atėmimo; 2) pusę paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija ketverius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimt metų laisvės atėmimo; 3) du trečdalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės – nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo, bet neviršija dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo. LR BVK nėra numatyta lygtinio paleidimo sąvoka, tačiau yra numatytos sąlygos, kada asmuo gali būti paleistas lygtinai atlikti laisvės atėmimo bausmę už įkalinimo įstaigos ribų. Lygtinis paleidimas yra sąlyginis paleidimas į laisvę arba laisvės atėmimo bausmės atlikimo forma, kurią asmuo gali atlikti laisvėje, jeigu atitinka visas LR BVK numatytas sąlygas. Panašią išvadą dėl lygtinio paleidimo sampratos padarė ir S. Mesonienė, kuri lygtinį paleidimą vertina kaip tokią nuteistojo atleidimo nuo tolimesnio faktiško laisvės atėmimo pataisos įstaigoje nepasibaigus bausmės laikui rūšį, kuria nustatomos tam tikros sąlygos ir siekiama skatinti asmenį toliau taisytis prižiūrimam atitinkamų priežiūros institucijų (Mesonienė, 2006, p. 76). T. Mackevičius nurodo, kad lygtinis paleidimas yra paskatinimo priemonė ir alternatyvi laisvės atėmimo bausmei priemonė (Mackevičius, 2011, p. 72).

Žinoma, lygtinio paleidimo nereikėtų suprasti taip, kad, laisvės atėmimo bausme nuteistas asmuo, paleistas lygtinai, bausmę atlieka visiškai be priežiūros ar kad tai apskritai nėra bausmė, nes jis gyvena laisvėje. Įstatymų leidėjas numatė vieną esminę sąlygą – nuteistieji paleisti lygtinai, likusią bausmės dalį atlieka prižiūrimi probacijos tarnybos pagal Probacijos įstatyme numatytas sąlygas. Probacija tai – sąlyginė alternatyva paskirtai arešto ar laisvės atėmimo bausmei (bausmės ar jos dalies vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra.

Lietuvos teismų praktikoje lygtinis paleidimas apibrėžiamas kaip laisvės atėmimo bausmės sąlygų švelninimas (Kauno apygardos teismo 2016 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos taikomas tik tuo atveju, jei, įvertinus visas aplinkybes (padarytų nusikalstamų veikų pavojingumą ir sunkumą, nuteistojo elgesį laisvės atėmimo metu, galimybes adaptuotis laisvėje, socialinius ryšius, asmenybę charakterizuojančius duomenis ir kt.),

galima pagrįstai manyti, jog nuteistasis pakankamai pakeitė savo elgesį, toliau jį galima taisyti neizoliuotą nuo visuomenės ir toks nuteistojo paleidimas užtikrina bausmės tikslų bei teisingumo principo įgyvendinimą (Kauno apygardos teismo 2019 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Nepaisant to, kad teismai lygtinį paleidimą vertina kaip laisvės atėmimo bausmės švelninimą, vis dėlto tokio teismų vertinimo nereikėtų vertinti atskirai nuo bendro konteksto, nes paprastai teismas, sprenddamas dėl lygtinio paleidimo, atsižvelgia ir į kitus aspektus, pavyzdžiui: „Aukštesnysis teismas atkreipia dėmesį ir į tai, kad nuteisto asmens lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos nėra visiškai atleidimas nuo paskirtos bausmės, kadangi lygtinai paleistas asmuo yra prižiūrimas ir stebimas, jam nustatomi įpareigojimai ir suvaržymai, kurių pažeidimai gali nulemti lygtinio paleidimo taikymo panaikinimą ir asmens grąžinimą į pataisos įstaigą likusios laisvės atėmimo bausmės atlikimui (Kauno apygardos teismo 2016 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pasak G. Sakalausko, lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų neturi būti vertinamas kaip „nuolaida“ nuteistajam asmeniui ar kaip bausmės švelninimas, pirmiausia reikėtų kreipti dėmesį į tai, kad visuomenės interesas ir kartu nuteistųjų interesas yra integracija į visuomenę ir kad asmenys savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis (Sakalauskas, 2013, p. 8).

Siekiant giliau atskleisti lygtinio paleidimo sampratą, reikėtų vertinti ir lygtiniam paleidimui keliamus tikslus. Pagal LR BVK bausmės vykdymo tikslas yra siekti, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Lygtinio paleidimo tikslas yra nuteistojo resocializacija ir integracija į visuomenę. Kaip minėta, toks tikslas įtvirtintas ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) (toliau – Rekomendacija). Pagal šią Rekomendaciją, lygtinis paleidimas reiškia išankstinį paleidimą į laisvę pagal individualias lygtinio paleidimo sąlygas. Lygtinio paleidimo tikslas – padėti kaliniams integruotis į visuomenę, padėti kaliniams nenusikalsti ir laikytis įstatymų bei skatinti visuomenės saugumą ir mažinti nusikalstamų veikų kiekį. Rekomendacijoje taip pat nurodoma, kad lygtinį paleidimą reikėtų vertinti kaip efektyvią priemonę siekiant sumažinti pakartotinį nusikalstamumą suteikiant nuteistiesiems planą, paramą bei pagalbą integruotis į visuomenę. Nors tai tėra Rekomendacija ir ji nėra privaloma, tačiau vis dėlto valstybės narės reglamentuodamos lygtinio paleidimo institutą turi atsižvelgti į keliamus tarptautinius standartus.

Verta paminėti ir 1990 m. Jungtinių Tautų minimalias standartines taisykles dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės), kuriose numatyta, kad valstybės turėtų numatyti įvairių formų lygtinį paleidimą, kuris padėtų nuteistiesiems iš anksto integruotis į visuomenę. Tokijo taisyklėse taip pat nurodoma, kad inkorporuojant priemones, nesusijusias su laisvės

atėmimu, nacionalinėje teisinėje sistemoje turi būti numatyta nuteistojo priežiūra, kuri padėtų nusikaltėliui nebeusikalsti ir integruotis į visuomenę.

Lygtinis paleidimas minimas ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2010) 1 valstybėms narėms dėl Europos probacijos taisyklių. Rekomendacijoje pateikiama išankstinio paleidimo (angl. *early release*) sąvoka. Išankstinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos apima visas paleidimo iš įkalinimo įstaigos formas neatlikus visos bausmės, t. y. laikiną paleidimą, lygtinį paleidimą ar sąlyginį atleidimą.

Lygtinį paleidimą užsienio šalyse taip pat svarbu įvertinti ir lingvistiniu požiūriu, nes atskirų užsienio šalių nacionalinėse kalbose vartojamos skirtingos sąvokos. Pavyzdžiui, anglų kalboje lygtinis paleidimas turi keletą terminų – *parole*, *conditional release*, *early release from prison*. Lygtinis paleidimas anglų kalboje reiškia, kad asmuo gali išeiti anksčiau iš kalėjimo, bet turės sugrįžti, jeigu nesielgs tinkamai (Longman active study dictionary, 2004). Užsienio šalių literatūroje lygtinis paleidimas apibūdinamas kaip sąlyginis paleidimas, kai nuteistasis likusios laisvės atėmimo bausmės dalį atlieka neizoliuotas nuo visuomenės (Kanadoje, JAV, Švedijoje) (Vosyliūtė, 2017, p. 208). Lygtinio paleidimo samprata užsienio šalyse priklauso nuo vyraujančios lygtinio paleidimo sistemos. Lygtinis paleidimas (angl. *parole*) paprastai suprantamas kaip tam tikros institucijos diskrecinis sprendimas kada paleisti nuteistąjį, atsižvelgiant į jo bausmės maksimumą. Lygtinio paleidimo priežiūros tarnyba (angl. *parole supervision office*) yra įgaliota stebėti paleidžiamojo elgesį visuomenėje, apibrėžtą arba neapibrėžtą laiką. JAV terminas „*parole*“ apima patį sprendimą dėl lygtinio paleidimo ir nuteistojo priežiūrą po paleidimo. Kai kalbama apie lygtinio paleidimo panaikinimą (angl. *abolishing parole*), tai turima omenyje, kad panaikinama teisė suteikti lygtinį paleidimą, tačiau tai nereiškia, kad yra panaikinama nuteistojo priežiūra po lygtinio paleidimo. Pavyzdžiui, Europoje lygtinis paleidimas suprantamas kaip atleidimas nuo įkalinimo su sąlygomis, tačiau nėra aišku ar paleidimo procesas yra privalomas ar diskrecinis. JAV Teisingumo statistikos biuras (angl. *BJS*) nurodo, kad lygtinis paleidimas, tai – sąlyginė nuteistojo priežiūra visuomenėje po kalėjimo. Lygtinis paleidimas atskirtas nuo probacijos, kuri yra apibrėžiama kaip teismo paskirta elgesio pataisymo bendruomenėje priemonė ir tai yra alternatyva įkalinimui (Van Zyl Smit, Corda, 2018, p. 415–417).

Pasak kai kurių užsienio autorių, lygtinis paleidimas reiškia nuteistojo pasižadėjimą laikytis įstatymų siekiant išeiti į laisvę anksčiau, kadangi prancūzų kalboje *parole* reiškia „žodį“, t. y. asmens garbės žodis arba pasižadėjimas (Petersilia, Threatt, 2017, p. 1). Prancūzijoje lygtinis paleidimas apibrėžiamas kaip baudžiamoji priemonė, pagal kurią, nuteistasis išleidžiamas į visuomenę prieš bausmės pabaigą ir iki laisvės atėmimo bausmės termino pabaigos yra prižiūrimas. Nuteistasis yra įpareigotas laikytis tam tikrų sąlygų, viena iš pagrindinių – nebeusikalsti.

Išankstinis paleidimas prieš bausmės terminą arba lygtinis paleidimas, Prancūzijoje yra paremtas asmens rehabilitacija ir yra priemonė paskatinti nuteistuosius už jų pastangas siekiant rehabilitacijos. Institucijos yra įpareigosos tinkamai įvertinti nuteistojo pastangas ir skatinti nuteistąjį siekti išankstinio paleidimo (Padfield et al., 2010, p. 175, 181). Nyderlanduose laikomasi nuomonės, kad lygtinis paleidimas, kuomet nuteistasis atlikęs tam tikrą bausmės dalį paleidžiamas iš įkalinimo įstaigos, likusią bausmės dalį atlikti visuomenėje laikantis tam tikrų taisyklių, yra kaip priemonė mažinti pakartotinį nusikalstamumą ir užtikrinti visuomenės saugumą (Padfield et al., 2010, p. 302). Lygtinis paleidimas reiškia nuteistojo paleidimą atlikus minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį, tačiau laikantis tam tikrų sąlygų. Tokios bausmės tikslas – kad nuteistasis likusią bausmės dalį atliktų neizoliuotas nuo visuomenės, tačiau prižiūrimas. Lygtinis paleidimas yra bausmė, tačiau kartu kaip apdovanojimas už gerą elgesį. Lygtinio paleidimo galimybė Australijoje vertinama teigiamai, nes nuteistasis bent dalį bausmės gali kontroliuoti. Lygtinio paleidimo komisija gali nustatyti privalomą atlikti bausmės dalį, atsižvelgiant į nuteistojo biografiją ir lūkesčius. Australijoje lygtinis paleidimas grindžiamas įsitikinimu, kad nuteistajam atliekant laisvės atėmimo bausmę, ateina laikas, kai jis pasiruošęs sugrįžti į visuomenę. Lygtinio paleidimo tikslas – padėti nuteistajam pereiti nuo kontroliuojamojo prie nekontroliuojamo gyvenimo, suteikti jam paramą ir priežiūrą, kad jis galėtų tapti visaverčiu visuomenės nariu (Simpson, 1999, p. 3–11).

Kanadoje be privalomo lygtinio paleidimo ir paleidimo pasibaigus bausmei taip pat galimas sąlyginis lygtinis paleidimas atlikus tam tikrą bausmės dalį. Lygtinio paleidimo tikslas – prisidėti prie taikios ir saugios visuomenės išlaikymo priimant sprendimus dėl paleidimo laiko ir sąlygų, kurie palengvintų nuteistųjų rehabilitaciją ir jų, kaip įstatymų besilaikančių piliečių, reintegraciją į visuomenę. Japonijoje, nuteistieji, kurie siekia lygtinio paleidimo turi būti atlikę įstatyme numatytą bausmės dalį ir išreikšti „tikrą atgailą“ (angl. *true repentance*) dėl padaryto nusikaltimo. Nuteistieji yra prižiūrimi savanorių probacijos pareigūnų (angl. *volunteer probation officers*), kurie turi padėti nuteistiesiems susitvarkyti su gyvenimu laisvėje, t. y. padėti su mokslu, darbu ir apgyvendinimu bei specialiomis pagal poreikius rehabilitacijos programomis (Gisler, Pruin, Hostettler, 2018, p. 25–26, 46–47). Tiek Anglijoje, tiek Velse vyrauja tokia pati samprata kaip ir daugumoje Europos šalių, lygtinis paleidimas tai – automatinis arba diskecinis paleidimas, su tam tikromis sąlygomis, iš įkalinimo įstaigos atlikus tam tikrą dalį bausmės. Nuteistasis yra prižiūrimas probacijos institucijų (Padfield, 2018, p. 3). Anglijoje, visuomenė lygtinį paleidimą traktuoja kaip bausmę po bausmės įkalinimo įstaigoje, o ne kaip visą paskirtą bausmę iš esmės (Padfield et al., 2010, p. 427). Vokietijoje lygtinis paleidimas galimas išimtinai atlikus pusė paskirtos laisvės atėmimo bausmės arba paprastai atlikus du trečdalius paskirtos bausmės. Nuteistiesiems, atliekantiems likusią bausmės

dalį laisvėje, ne visuomet probacijos priežiūra yra privaloma. Ji tampa privaloma tuomet kai siekiama nuteistąjį sustabdyti nuo naujų nusikalstamų veikų darymo (Padfield et al., 2010, p. 197).

Apibendrinant, lygtinis paleidimas tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse reiškia laisvės atėmimo bausmės atlikimą laisvėje, kuomet nuteistąjį prižiūri atitinkamos institucijos, pavyzdžiui, probacijos tarnyba. Viena vertus, lygtinį paleidimą reikėtų vertinti kaip laisvės atėmimo bausmės formą tik su lengvesnėmis sąlygomis, kita vertus, atsižvelgiant į tarptautinius standartus, lygtinį paleidimą reikėtų vertinti iš platesnės perspektyvos, kaip kad lygtinis paleidimas yra kaip priemonė mažinti pakartotinį nusikalstamumą ir siekti nuteistojo resocializacijos tikslų bei efektyvios integracijos į visuomenę.

2. LYGTINIO PALEIDIMO REIKŠMĖ

Siekiant atsakyti į klausimą, kokia yra lygtinio paleidimo reikšmė ir kam jis apskritai reikalingas, visgi vertėtų atkreipti dėmesį į lygtinio paleidimo tikslus. LR BVK nepateikia lygtinio paleidimo apibrėžimo, tikslų ar prasmės, todėl paliekama vietos interpretacijai. LR BVK 1 straipsnio 2 dalyje nurodytas bausmės vykdymo tikslas – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis, o Probacijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje numatytas tikslas – užtikrinti veiksmingą probuojamųjų resocializaciją ir mažinti nusikalstamų veikų recidyvą. Taigi galima daryti išvadą, kad lygtinio paleidimo tikslas – paleisti nuteistą iš įkalinimo įstaigos atlikti likusią bausmės dalį laisvėje, kad savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis, pakartotinai nenusikalstų bei užtikrinti veiksmingą integraciją į visuomenę.

Ypač aktuali Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio), kurioje numatyta, kad lygtinio paleidimo tikslas – „padėti kaliniams pereiti nuo gyvenimo įkalinimo įstaigose prie gyvenimo laikantis įstatymų visuomenėje, sukuriant skatinančias sąlygas ir priežiūrą po paleidimo, bei prisidėti prie visuomenės saugumo ir nusikalstamų veikų skaičiaus visuomenėje mažinimo“ (2 punktas). Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių 6 punkte įtvirtinta bendra nuostata, kad „visas įkalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo atimta laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę“, o „įvairios išleidimo iš įkalinimo įstaigų formos turi būti numatytos kaip integruota laisvės atėmimo bausmės vykdymo dalis“ (103.6 punktas), „įkalinimų asmenų grįžimo į visuomenę tikslas gali būti pasiektas įkalinimo įstaigai įgyvendinant parengimo paleidimui į laisvę programą arba taikant dalinį arba lygtinį paleidimą, derinant priežiūrą su veiksminga socialine pagalba (107.3 punktas)“. Pavyzdžiui, 1990 m. Jungtinių Tautų minimaliose standartinėse taisyklėse dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės) taip pat kalbama apie lygtinį paleidimą kaip priemonę, padedančią nuteistiesiems integruotis į visuomenę.

Be to, kad lygtinis paleidimas padeda siekti nuteistojo resocializacijos ir efektyvios integracijos į visuomenę tikslų, lygtinis paleidimas (išskirta pagal Sakalauskas, 2013, p. 10, papildant kitomis įžvalgomis):

1) motyvuoja nuteistąjį elgtis tinkamai įkalinimo įstaigoje. Vyrauja rizika, kad nuteistasis, patekęs į įkalinimo įstaigą, greitai adaptuosis prie esamos aplinkos ir taps vyraujančios subkultūros dalimi, kuri daro neigiamą įtaką kalinio elgesiui ir skatina elgtis netinkamai. Pagal LR BVK 157 straipsnio 5 dalį, asmeniui, kuris turi nuobaudą, lygtinis paleidimas po atliktos nuobaudos atidedamas 3 mėnesiams. Darytina išvada, kad lygtinis paleidimas yra kaip priemonė nuteistajam

paskatinti už gerą elgesį įkalinimo įstaigoje. Iš esmės lygtinio paleidimo galimybė skatina nuteistą tinkamai elgtis jau nuo pat pradžių, kadangi patekus į įkalinimo įstaigą sudaromas individualus darbo su nuteistuoju planas. Europos kalėjimų taisyklių 103.2 punktą įtvirtina taisyklę, kad kiek įmanoma greičiau po apgyvendinimo turi būti surašoma ataskaita apie nuteistojo asmeninę padėtį, jos pagrindu sudaromas bausmės atlikimo ir paleidimo į laisvę planas. Atsižvelgiant į tai, nuteistasis yra supažindinamas su lygtinio paleidimo galimybe ir tai tampa jo „viltimi“ išeiti į laisvę anksčiau laiko bei skatina keisti nusikalstamą elgesį. Kai kurie teisinės literatūros autoriai išvelgia ir riziką, kad jeigu lygtinio paleidimo galimybė vis dėlto ateityje nepasitvirtintų, nuteistojo lūkesčiai išeiti į laisvę anksčiau būtų sugniuždyti, o tai darytų neigiamą įtaką jo elgesiui ir vargu ar bausmei keliami tikslai būtų pasiekti (Sakalauskas, 2013, p. 10);

2) skatina dalyvauti įvairiose resocializacijos programose. Nuteistajam atvykus į įkalinimo įstaigą, iš karto turi būti sudaromas individualus bausmės atlikimo planas, kuriame numatytos ir programos, kurios kaliniui gali padėti tapti geresniam ir siekti resocializacijos tikslų. Pavyzdžiui, turi būti užtikrinama psichologo pagalba, reabilitacija nuo priklausomybę skatinančių medžiagų ir kt. Taip pat nuteistajam turi būti užtikrinama teisė į mokslą, darbą. Tokios programos įkalintam asmeniui suteikia perspektyvą taisyti elgesį, kadangi asmuo nuteistas už tam tikrą nusikalstamą veiką turi savo motyvus ir praeitį, t. y. jis galėjo padaryti nusikalstamą veiką, nes neturėjo išsilavinimo ir negalėjo dirbti legalaus darbo arba galbūt jis tapo priklausomas nuo narkotikų ir nesulaukė pagalbos. Žinoma, dalyvavimas reabilitacijos programose yra kiekvieno kalinio pasirinkimas arba net būtinybė ir nesant lygtinio paleidimo galimybės. Vertėtų paminėti, kad esant lygtinio paleidimo galimybei yra labiau tikėtina, kad nuteistasis dalyvaus reabilitacijos programose, kadangi teismas sprenddamas dėl Komisijos teikimo taikyti lygtinio paleidimo institutą, atsižvelgia į nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje, o tai apima ir reabilitacijos programas;

3) gali sumažinti įkalinimo daromą žalą. Į įkalinimo įstaigą atvykęs nuteistasis turi laikytis kalinių nustatytų elgesio taisyklių, kurios atitinkamai daro neigiamą įtaką nuteistojo elgesiui. Be to, ilga bausmė be galimybės anksčiau išeiti į laisvę daro psichologinę žalą – nuteistasis dažnai užsidaro nuo aplinkos, degraduoja. Tyrimuose pastebėta, kad motyvacija pasikeisti didėja ar bent jau išlieka pirmaisiais antraisiais įkalinimo metais, tačiau vėliau patyrus, kad esi tik nubaustas ir nieko daugiau, ketvirtaisiais penktaisiais metais vėl sumažėja, kol vis labiau ima didėti frustracija ir resignacija. E. Goffmanas pastebėjo, kad pirmiausia įkalinimas yra orientuotas į vidinės tvarkos palaikymą, kuris nuteistuosius verčia disciplinos ir tramdymo objektais, tokiu būdu ilgalaikėje perspektyvoje vis labiau juos žaloja ir nuasmenina (Sakalauskas, 2013, p. 13). Asmuo patekęs į įkalinimo įstaigą „iškrenta iš sistemos“, kadangi jaučiama didelė atskirtis nuo gyvenimo laisvėje, nors 2006 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Rec (2006) 2 dėl Europos

kalinimo įstaigų taisyklių numatyta, kad skirtumas tarp gyvenimo laisvėje ir kalėjimo įstaigose būtų kuo mažesnis. Be kita ko, šeima ir artimieji yra viena svarbiausių vertybių gyvenime, kuri dažniausiai daro teigiamą įtaką asmeniui, tačiau paskyrus laisvės atėmimo bausmę, kurią asmuo turi atlikti įkalinimo įstaigoje, jis yra atribojamas nuo potencialiai geros įtakos, nuo veiksnio, kuris daro didžiulį skirtumą nuo gyvenimo laisvėje ir gyvenimo įkalinimo įstaigoje. Lygtinis paleidimas skatina didesnę artimųjų pasitikėjimą bausmių vykdymo sistema, naikina stereotipus ir atitinkamai didina visuomenės saugumą (Sakalauskas, 2015, p. 39). Taip pat pritartina ir nuomonei, kad kuo ilgesnė bausmė, tuo didesnė desocializacija, t. y. padaugėja konfliktų su kalėjimo personalu, imama vartoti svaiginančias medžiagas ar kitaip bandoma save žaloti, nutrūksta ryšiai su artimaisiais, didėja nepasitenkinimas aplinkiniais (Sakalauskas, 2017, p. 160);

4) sudaro sąlygas skatinti lygtinai paleisto asmens atsakomybę ir savarankiškumą (Sakalauskas, 2013, p. 14). Kaip minėta, vienas iš bausmės tikslų yra sudaryti tokią bausmės atlikimo tvarką, kad nuteistasis atlikęs bausmę, savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Atsižvelgiant į tai, būtų galima daryti išvadą, kad nuteistasis atlikęs visą bausmės laiką įkalinimo įstaigoje turėjo pasiekti minėtą tikslą, tačiau taip manyti būtų klaidinga. Pavyzdžiui, nuteistasis atlieka 10 metų laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje, laikosi griežto kalėjimo režimo ir disciplinos – eina miegoti nustatytu laiku, keliasi nustatytu laiku, valgo pagal tvarkaraštį, fizine mankšta užsiima tada, kada iš jo to reikalaujama, iš esmės elgiasi pagal taisykles, neprisiimdamas jokios atsakomybės. Lygtinio paleidimo atveju yra galimybė pasiekti bausmės tikslus efektyviau, t. y. suteikiant nuteistajam daugiau atsakomybės ir savarankiškumo atliekant bausmę laisvėje, turint omenyje, kad nuteistasis tampa atsakingas pats už save, nes turi mokėti mokesčius, dirbti, kurti šeimą ir kt. Ineke Pruin, atlikusi tyrimą apie lygtinį paleidimą Vokietijoje pastebėjo, kad perėjimas iš visapusiškai struktūruotos kalinimo dienotvarkės į nestruktūruotą kasdienybę po paleidimo į laisvę silpnina įkalinimo pabaigoje kalinių dar turimą motyvaciją keisti gyvenimą, kadangi didžiausia pakartotinio nusikalstamo elgesio grėsmė kyla iš karto po paleidimo į laisvę, nes didžioji dalis registruotų pakartotinių nusikalstamų veikų padaroma per pirmuosius metus po paleidimo į laisvę (Pruin, 2017, p. 144);

5) lygtinis paleidimas padeda mažinti kalinių skaičių įkalinimo įstaigoje ir valstybės kaštus skiriamus kalinių išlaikymui. Lietuva vis dar užima gana aukštą poziciją Europos Sąjungoje pagal kalinamų asmenų skaičių, pavyzdžiui, 2020 m. viduryje Lietuvoje 100 000 gyventojų teko 216 kalinių, Lenkijoje – 180, Estijoje – 175, Vokietijoje – 69, Prancūzijoje – 90 (World Prison Brief. International Centre for Prison Studies. University of London). 2019 m. vieno kalinio išlaikymas per dieną kainavo vidutiniškai 40,42 Eur, o 2020 m. – 59 Eur (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Veiklos organizavimo skyriaus Vieno asmens išlaikymui

vidutiniškai per dieną panaudotų lėšų įkalinimo įstaigose ataskaita 2019 m. ir 2020 m.). Teismų paskirtos laisvės atėmimo bausmės vidurkis, kurį turėjo atlikti įkalinimo įstaigose esantys nuteistieji, 2020 m. pabaigoje sudarė 7 metus ir 3 mėnesius ir buvo ilgiausias per visą nepriklausomos Lietuvos istoriją (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Veiklos organizavimo skyriaus Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės ir kt.) ir jų kaitos statistinė ataskaita 2020 m.). Taip pat vertėtų paminėti ir tai, kad Kankinimų prevencijos komiteto (CPT) paskutinėje 2019 m. pateiktoje ataskaitoje apie kalinimo sąlygas Lietuvoje buvo nurodyta, kad Lietuva vis dėlto nesilaiko ankstesnių Komiteto rekomendacijų ir išlieka dauguma tų pačių problemų: 1) vienam kaliniui skiriamas plotas yra per mažas, turėtų būti bent 4 m²; 2) kalėjimo prižiūrėtojų smurtinis elgesys su kaliniais; 3) smurtas tarp kalinių; 4) stoka aktyvios veiklos, kuri padėtų kalinių reabilitacijai. Kaliniai vis dar lieka užrakinti kalėjimo kameroje 23 valandas per dieną; 4) kalinių sveikatos priežiūrai skiriama vis dar nepakankamai lėšų; 4) kalinių medicininė priežiūra yra prasta ir nėra tinkamai organizuota; 5) komitetui ypač didelį susirūpinimą kelia narkotinių medžiagų vartojimas kalėjimo įstaigose ir grėsmė susirgti ligomis, plintančiomis naudojant tą pačią įrangą vartojant narkotinę medžiagą; 6) kalėjimo prižiūrėtojų stoka, todėl gali didėti smurtas ir bauginimas tarp kalinių; 6) kalinių artimųjų vizitai ar telefoniniai skambučiai turėtų būti dažnesni. Be kita ko, Komitetas ragino atitinkamas Lietuvos institucijas peržiūrėti vidaus saugumo priemones ir nuteistųjų laisvę suvaržyti tik esant būtinybei, griežtai laikantis tarptautinių standartų (Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), 2019). Darytina išvada, kad lygtinis paleidimas gali turėti daug daugiau teigiamos reikšmės nei iš pradžių gali pasirodyti, dažniau taikant lygtinio paleidimo institutą, būtų galima sumažinti kalinių kiekį įkalinimo įstaigose bei sutaupyti lėšas, kurias būtų galima skirti efektyvesniam probacijos darbui bei kalinimo sąlygų gerinimui siekiant užkardyti žiaurų elgesį su kaliniais.

Lietuvos teismai nagrinėdami nuteistųjų skundus dėl lygtinio paleidimo nurodo, kad lygtinis paleidimas galimas tada, jeigu iš visumos aplinkybių galima pagrįstai manyti, jog nuteistasis pakankamai pakeitė savo elgesį, toliau jį galima taisyti neizoliuotą nuo visuomenės ir toks nuteistojo paleidimas užtikrina bausmės tikslų bei teisingumo principo įgyvendinimą (Kauno apygardos 2019 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taip pat teismai nurodo, kad lygtinis paleidimas taikomas tada, kai galima pagrįstai manyti, jog asmens elgesys pakoreguotas pakankamai, jog būtų galima pagrįstai spręsti, kad laisvės atėmimo bausme taikomi suvaržymai jau turėjo pakankamą poveikį ir išėjęs į laisvę toks asmuo laikysis įstatymų ir daugiau nebusikals (Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje

byloje). Nors Bausmių vykdymo kodekse ir yra numatyta, kad bausmės atlikimo tvarka turi būti tokia, kad nuteistasis gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis ir Probacijos įstatyme numatyta, kad orientuojamasi į asmens resocializaciją ir integraciją į visuomenę, tačiau teismų sprendimuose, tokie bausmės ir lygtinio paleidimo tikslai nurodomi tik labai retai ir labai deklaratyviai. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas atsisakydamas tenkinti nuteistojo skundą nurodė, kad visais atvejais taikant asmeniui lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos siekiama jo tinkamos resocializacijos ir reintegracijos į visuomenę, tačiau toks sprendimas turi būti priimamas tik tinkamai įvertinus asmens, kurį ketinama paleisti į laisvę, asmenybę, jo elgesį pataisos namuose ir jo elgesio korekciją, kuri turi sudaryti neabejotiną pagrindą manyti, jog išėjęs į laisvę toks asmuo laikysis įstatymų ir daugiau nebusikals (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atlikus Kauno apygardos teismo sprendimą¹ dėl lygtinio paleidimo analizę nustatyta, kad teismai lygtinio paleidimo reikšmę atskleidžia bei vertina per bausmės tikslus. Dažnai teismai sprendimuose atsisakyti tenkinti nuteistųjų skundus dėl lygtinio paleidimo nurodo, kad bausmės tikslai nebus pasiekti neizoliavus nuteistojo nuo visuomenės. Taip pat nurodo, kad sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo svarbu atsižvelgti, ar nuteistasis yra „pakankamai“ pasitaisęs atlikti bausmę neizoliuotas nuo visuomenės. Verta paminėti ir tai, kad teismai tik labai retai mini, kad lygtiniu paleidimu siekiama nuteistojo integracijos į visuomenę ir resocializacijos tikslų, labiau pabrėžiama, kad nuteistąjį siekiama taisyti ne įkalinimo įstaigoje.

Užsienio šalyse, ypač Europoje, lygtinis paleidimas laikomas efektyvia ir konstruktyvia priemone siekiant sumažinti pakartotinį nusikalstamumą ir skatinti nuteistųjų integraciją į visuomenę. Tokia lygtinio paleidimo reikšmė yra paremta Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio), kurioje lygtinis paleidimas pateikiamas kaip priemonė siekti nuteistojo resocializacijos tikslų. Kai kurių šalių įstatymuose yra įtvirtinta kalinio teisė į reabilitaciją ir reintegraciją. Italijos baudžiamojoje teisėje įtvirtinta, kad nubaudimas turi būti orientuotas į nuteistojo resocializaciją, tačiau Ispanijoje koncentruojamasi į nuteistojo perauklėjimą ir socialinę reabilitaciją. Vokietijoje, nuteistojo resocializacija įtvirtinta kaip konstitucinis principas, todėl nuteistajam turėtų būti suteikiamas trumpalaikis arba ilgalaikis lygtinis paleidimas, kuris skatintų socialinę integraciją (Padfield et al., 2010, p. 404). Be to, be aukščiau minėtų teigiamų lygtinio paleidimo aspektų, verta paminėti ir vieną akivaizdžiausių teigiamų aspektų, tai kad lygtinis paleidimas mažina kalinių skaičių kalėjimuose. Šis lygtinio paleidimo privalumas ypač aktualus Anglijoje ir Velse, kur įkalinimų asmenų skaičius nuolat didėja ir atsiranda

¹ Analizuoti Kauno apygardos teismo sprendimai (rasta 335, pasirinkta 30) nuo 2020 m. liepos mėn. iki 2021 m. vasario mėn., atsižvelgiant į tai, kad nuo 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnio nauja redakcija bei remiantis Infolex duomenimis, Kauno apygardos teismo nutarčių dėl lygtinio paleidimo yra daugiausiai ir jos yra galutinės ir neskundžiamos.

būtinybė „padaryti vietas“ naujiems nusikaltėliams. Panaši sistema yra ir Belgijoje, kur dažniausiai paleidžiami nusikaltėliai, kuriems paskirta neilga laisvės atėmimo bausmė (kitais vadinami trumpalaikiai kaliniai), tokiu būdu valstybė gali kontroliuoti kalinių populiaciją įkalinimo įstaigoje (Padfield et al., 2010, p. 405). Prancūzijoje ir Italijoje yra įtvirtinta taisyklė, kad nuteistieji, turintys jaunesnių nei 10 metų vaikų, kurie prieš bausmės paskyrimą gyveno su juo, turi didesnę šansą į lygtinį paleidimą (Padfield et al., 2010, p. 421). Tokia taisyklė yra orientuota į siekį stiprinti šeiminius ryšius ir mažinti įkalinimo daroma žalą. Kai kuriose šalyse egzistuoja galimybė mažinti laiką kalėjimo įstaigoje arba kitaip anglų kalboje vadinama „*geras laikas*“ (angl. *good time*). Pavyzdžiui, Gaikijoje, jeigu nuteistasis dirba ir užsiima kita teigiama veikla, jo paskirta bausmė gali būti sumažinta 1/3, o tai reiškia, kad nuteistieji gali būti anksčiau paleisti lygtinai nei būtų galėję būti paleisti pagal iš pradžių paskirtą bausmę. Ispanijoje, bausmė gali būti sumažinta jeigu kalinys aktyviai dalyvavo resocializacijos programose (Padfield et al., 2010, p. 421–422). JAV kalinių skaičius įkalinimo įstaigose ypač didelis ir išlaidos skiriamos kalinių priežiūrai taip pat yra didelės, todėl neretai priekaištaujama, kad JAV turi pasimokyti iš Europos, kuri daug dažniau taiko alternatyvias laisvės atėmimui priemones. Pripažįstama, kad dažniau taikant lygtinį paleidimą JAV, būtų galima išvengti didelių išlaidų ir sumažinti kalinių populiaciją (Kantorowicz-Reznichenko, 2017, p. 62).

Apibendrinant, pagrindinė lygtinio paleidimo prasmė dažniausiai nėra tiesiogiai nurodoma teisės aktuose, tačiau ją galima suprasti per bausmei keliamus tikslus. Analizė rodo, kad lygtinio paleidimo tikslas yra nustatyti tokią bausmės atlikimo tvarką, kad nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis bei skatinti nuteistojo resocializaciją ir integraciją į visuomenę. Lygtinis paleidimas yra naudingas ir tuo aspektu, kad skatina nuteistuosius elgtis pozityviai kalinimo įstaigoje, dalyvauti įvairiose rehabilitacijos programose, mažina laisvės atėmimo bausmės daromą neigiamą įtaką bei yra puiki priemonė mažinti perteklinį kalinių skaičių įkalinimo įstaigose. Atsižvelgiant į tarptautines rekomendacijas, lygtinis paleidimas kaip bausmė, turi ypač didelę įtaką kalinių resocializacijai ir yra puiki priemonė siekti bausmei keliamų tikslų.

3. LYGTINIS PALEIDIMAS IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGOS LIETUVOJE

Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos taikymo tvarka reglamentuota LR BVK 164 straipsnyje, kuriame numatyta, kad pataisos įstaigose sprendimams dėl nuteistųjų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos priimti Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu sudaromos septynių narių Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos. Lygtinio paleidimo komisija sprendama dėl nuteistojo paleidimo lygtinai turi įvertinti pataisos įstaigos pateiktą socialinio tyrimo išvadą, kurioje pateikiama informacija apie nuteistajam taikytas socialinės reabilitacijos priemonės ir jų įgyvendinimo rezultatus, jo nusikalstamo elgesio riziką ir jos pokyčius bausmės atlikimo metu. Jeigu Komisija nusprendžia prašymą tenkinti, nutartis ir asmens byla persiunčiama vietos apylinkės teismui, kuris priima galutinį sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo. LR BVK 157 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nuteistieji, atlikę 3/4 paskirtos laisvės atėmimo bausmės, paleidžiami lygtinai. Dėl tokių asmenų lygtinio paleidimo sprendžia pataisos įstaigos direktorius, priimdamas įsakymą. LR BVK 157 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad Komisija taiko lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos nuteistiesiems, kurie yra atlikę 1/3 dalį laisvės atėmimo bausmės ir yra nuteisti už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus taip pat nepilnamečiams ir kitiems nuteistiesiems, kuriems paskirta bausmė neviršija ketverių metų laisvės atėmimo. Taigi, Lietuvoje lygtinį paleidimą taiko pataisos įstaigos direktorius, lygtinio paleidimo komisijos ir teismas.

3.1. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGOS INSTITUTO ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE

Vieni reikšmingiausių ir didžiausių įtaką pastarųjų metų Lietuvai padarė Sovietų okupacijos metai (1940–1941 m., 1941–1990 m.), kuomet vyravo griežta baudimo ideologija, pirmiausia orientuota į bendrosios prevencijos tikslus. Griežta nubaudimo ir pataisymo politika atsispindėjo ir tuometiniuose įstatymuose. LTSR baudžiamojo kodekso (toliau – LTSR BK) 21 straipsnyje numatytas bausmės tikslas – bausme ne tik nubaudžiama už padarytą nusikaltimą, bet ir siekiama pataisyti bei perauklėti nuteistuosius, kad jie sąžiningai dirbtų, tiksliai vykdytų Įstatymus, gerbtų socialistinio bendro gyvenimo taisykles, taip pat siekiama užkirsti kelią naujiems tiek nuteistųjų, tiek ir kitų asmenų nusikaltimams. Kaip matyti, bausmės tikslas orientuotas ne į nuteistojo resocializaciją, tačiau į jo nubaudimą ir pataisymą.

Lygtinio paleidimo institutas buvo įtvirtintas tuometinio LTSR BK 54 ir 54² straipsniuose. Institucija, kurios žinioje buvo bausmės vykdymas, galėjo taikyti lygtinį paleidimą atsižvelgdama į atliktos bausmės dalį pagal įstatymą, į įkalinimo įstaigos administracijos teikiamą įkalintojo charakteristiką, jo turėtas ar turimas nuobaudas ir paskatinimus, jeigu asmenį įmanoma toliau taisyti jį prižiūrint, tačiau neizoliavus nuo visuomenės, ir esant nuteistojo įsipareigojimui pavyzdingu

elgesiu ir sąžiningu darbu įrodyti, kad jis pasitaisys. Taip pat pažymėtina, kad tuo metu lygtinio paleidimo instituto taikymas buvo siejamas su turtinės žalos atlyginimu kaip lygtinio paleidimo sąlyga. 1971 m. įsigaliojo Pataisos darbų kodeksas, kuriame buvo numatytos lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų sąlygos ir tvarka.

Iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. ir net trylika metu po to, galiojo LTSR įstatymai, neprieštaravę Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Nors įstatymai, susiję su lygtiniu paleidimu, buvo nuolatos keičiami ir pildomi, esminiai pakeitimai, susiję su lygtinio paleidimo institutu, padaryti 2003 m. įsigaliojus naujam LR BVK, kuriame numatytos lygtinio paleidimo sąlygos grindžiamos progresyvaus bausmių atlikimo principu. Tokios reformos būtinybė atsirado todėl, kad buvo labai didelis nuteistųjų skaičius įkalinimo įstaigose ir mažai taikomos alternatyvios laisvės atėmimo bausmei priemonės.

2003 m. įsigaliojusio LR BVK 157 straipsnyje buvo numatyta, kad lygtinai iš pataisos įstaigų gali būti paleidžiami: 1) asmenys, nuteisti laisvės atėmimu iki šešerių metų įskaitytinai už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, nepilnamečiai, nėščios moterys, taip pat asmenys, turintys vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų (jei jiems neapribota tėvų valdžia), – kai jie yra faktiškai atlikę ne mažiau kaip vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės; 2) asmenys, laikomi pataisos namuose lengvosios grupės sąlygomis, – kai jie yra faktiškai atlikę ne mažiau kaip pusę paskirtos laisvės atėmimo bausmės; 3) asmenys, laikomi pataisos namuose paprastosios grupės sąlygomis, – kai jie yra faktiškai atlikę ne mažiau kaip du trečdalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės; 4) asmenys, laikomi kalėjime paprastosios grupės sąlygomis, taip pat pavojingi recidyvistai, – kai jie yra faktiškai atlikę ne mažiau kaip tris ketvirtadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Be minimalios privalomos atlikti laisvės atėmimo bausmės dalies, taip pat atsižvelgiama į tai kokiai grupei priklauso nuteistas ir atitinkamai pagal tai įvertinamas ir nuteistojo elgesys. Lengvosios ir paprastosios grupės suponuoja tai, kad nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika yra maža ir ją galima taisyti neizoliuotą nuo visuomenės. Šiame kontekste verta paminėti ir 2003 m. LR BVK 158 straipsnį, kuriame buvo numatyta, kad draudžiama taikyti lygtinį paleidimą asmenims, priklausantiems drausminei grupei (nusikalstamo elgesio rizika aukšta). Taip pat minėtasis LR BVK 157 straipsnis neapėmė kai kurių kategorijų nuteistųjų, pavyzdžiui, nebuvo paminėti asmenys, nuteisti už nesunkius nusikaltimus, taip pat asmenys, padarę nusikaltimus dėl neatsargumo ir nuteisti daugiau kaip 6 metams laisvės atėmimo, kurie gali būti kalinami atviroje kolonijoje. Minėti trūkumai ištaisyti 2004 m., priėmus straipsnio pakeitimus. Priėmus naująjį LR BVK, kalinių skaičius sumažėjo, tačiau Europos kontekste buvo vis dar didelis (Mesonienė, 2006, p. 76).

2007 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pritarė Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijai, apimančiai ir lygtinio paleidimo institutą, bei jos įgyvendinimo priemonių planą. Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcija buvo parengta įgyvendinant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 m. programos įgyvendinimo priemonių planą, kuriam pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gruodžio 14 d. nutarimu Nr. X-4365, 15.6 punktą, numatanti sukurti ir įgyvendinti lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos (probacijos) modelį, kuris atitiktų tarptautinių teisės aktų nustatytus reikalavimus ir skatintų asmenis pakartotinai nebenusikalsti. Tokio probacijos modelio sukūrimas įvardijamas viena svarbiausių teisėkūros priemonių Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 „Dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos patvirtinimo“. Sukurti probacijos sistemą taip pat numatyta Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“, 36 punkte, kuriame pripažįstama būtinybė sukurti organizacine prasme veiksmingą probacijos tarnybų tinklą ir užtikrinti nusikaltusių asmenų pataisymo ir resocializacijos prioritetą. Veiksmingos probacijos sistemos plėtojimas pabrėžiamas ir Penkioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje (Mesonienė, 2010, p. 311).

Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų teisinio reguliavimo pokyčiai turėjo skatinti lygtinio paleidimo instituto taikymą, tačiau lygtinai paleidžiamų asmenų dalis pastebimai sumažėjo – 2008–2010 m. lygtinai paleidžiamų asmenų buvo apie 50 proc. visų tais metais iš įkalinimo įstaigų paleistų asmenų, 2011 m. – apie 40 proc., o nuo 2012 m. lygtinai paleidžiamų asmenų dar labiau sumažėjo (2012 m. – 37 proc., 2013 m. – 34 proc., 2014 m. – 31 proc., 2015 m. – 33 proc.) (Michailovič, Jarutienė, 2017, p. 146). Nors situacija turėjo būti priešinga, kadangi 2012 m. įsigaliojo Probacijos įstatymas ir LR BVK straipsnių, reglamentuojančių lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, naujosios redakcijos. LR BVK numatytos lygtinio paleidimo sąlygos buvo labiau sukonkretintos. Iš nuteistojo, siekiančio būti paleistam lygtinai, buvo reikalaujama įvykdyti individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, pateikti prašymą pataisos įstaigos Komisijai, kad būtų nusikalstamo elgesio rizika maža, taip pat teigiamo elgesio įkalinimo įstaigoje. Žinoma be šių reikalavimų, išliko vienas pagrindinių – atliktos laisvės atėmimo bausmės privaloma dalis, kuri buvo nustatoma pagal nusikaltimo sunkumą ir paskirtą laisvės atėmimo bausmę. Taip pat sukurtos lygtinio paleidimo komisijos, kurios turėjo padėti teismams įvertinti ar nuteistasis pasirengęs išeiti į laisvę, įvertinti nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką ir nustatyti kitas lygtiniam paleidimui reikšmingas aplinkybes. Probacijos įstatymu buvo siekiama sukurti veiksmingą probacijos sistemą, orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus

ir laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių. Iš esmės probacijos įstatymu buvo siekiama nuteistojo resocializacijos tikslų (Sakalauskas, 2019, p. 378). Tokie pakyciai buvo reikalingi siekiant pritaikyti teisinę sistemą prie visuomeninių ir ekonominių santykių kaitos bei sukurti tokį lygtinio paleidimo modelį, kuris galėtų užtikrinti tiek nuteistųjų tiek visuomenės poreikius.

LR BVK 157 straipsnis vėl buvo pakeistas 2015 m. rugsėjo 1 d. Lygtinį paleidimą taikančios institucijos turėjo vertinti: individualiame socialinės reabilitacijos plane nustatytų priemonių vykdymą, žemą nusikalstamo elgesio riziką, ir/ar pažangą mažinant nusikalstamo elgesio riziką ir atliktą bausmės dalį. Lygtinio paleidimo sąlygos buvo dar labiau sukonkretintos. Pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateiktus duomenis, 2016 m. lygtinai paleistų asmenų buvo 1 029, 2017 m. – 876, 2018 m. – 680, 2019 m. – 620. Taigi, po 2015 m. LR BVK 157 straipsnio pakeitimo, lygtinai paleistų asmenų žymiai padidėjo, tačiau nuo 2017 m. jis nuosekliai mažėjo.

Teigiamai vertintina naujoji 2020 m. liepos 1 d. LR BVK 157 straipsnio redakcija, pagal kurią, turi būti vertinama nuteistojo atliktos bausmės dalis ir nusikalstamo elgesio rizika ar akivaizdi pažanga ją mažinant. Lygtinio paleidimo sąlygos dar labiau sukonkretintos. Pagal naują redakciją, dalį nuteistųjų paleidžia lygtinio paleidimo komisija, t. y. nuteistuosius, kurie nuteisti už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus, taip pat nepilnamečius ir kitus nuteistuosius, kuriems paskirta bausmė neviršija ketverių metų laisvės atėmimo. Nuteistieji, atlikę 3/4 paskirtos laisvės atėmimo bausmės, taikant intensyvią priežiūrą, paleidžiami iš pataisos įstaigos, pataisos įstaigos direktoriaus įsakymu. Taip pat pasikeitė ir Probacijos įstatymas, kurio vienas esminių pakeitimų yra toks, kad probacijos sąlygas nustato nebe teismas, o probacijos tarnyba. Pažymėtina ir tai, kad atitinkamai keitėsi ir Probacijos įstatymo 25 straipsnis, numatantis probuojamojo intensyvią priežiūrą, kadangi atitinkamai keitėsi LR BVK 157 straipsnio 3 dalis bei nurodyti atvejai, kada elektroninio stebėjimo prietaisas gali būti nuimtas. Minėti pakeitimai vertintini teigiamai, kadangi pagal Kalėjimų departamento pateiktus duomenis, 2020 m. lygtinai paleistų asmenų skaičius buvo 894, palyginus su 2019 m., kai lygtinai paleistų asmenų buvo 620. Nors padidėjęs lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius rodo pozityvią ateitį ir tai, kad Lietuva eina tinkamu keliu reguliuodama lygtinio paleidimo institutą, tačiau Lietuvoje vis dar yra didelis kalinių skaičius įkalinimo įstaigose ir laisvės atėmimo bausmė yra viena pagrindinių bausmių už nusikalstamas veikas.

3.2. LYGTINIO PALEIDIMO SĄLYGOS IR JŲ TAIKYMO PROBLEMATIKA LIETUVOJE

Lygtinio paleidimo sąlygas reglamentuoja LR BVK 157 straipsnis, kuriame numatyta, kad nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika yra maža arba yra padarę akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką ir yra atlikę tam tikrą bausmės dalį, gali būti paleisti lygtinai. Tame pačiame straipsnyje nurodoma, kad lygtinį paleidimą taiko pataisos įstaigos Lygtinio paleidimo komisija ir teismas. Taigi institucijos, sprendamos dėl lygtinio paleidimo taikymo ir netaikymo, turi atsižvelgti tiek į formalųjį, tiek į materialųjį pagrindą.

Formalųjį pagrindą sudaro nuteistojo prašymas paleisti lygtinai ir įstatyme numatyta atlikta bausmės dalis. Prašymas gali būti paduodamas tik atlikus LR BVK 157 straipsnyje numatytą bausmės dalį, kuri yra diferencijuojama pagal nusikalstamos veikos kaltės formą ir paskirtos bausmės dydį, t. y. 1/3 dalį bausmės, nuteisti už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus asmenys, nepilnamečiai ir kiti nuteistieji, kuriems paskirta bausmė neviršija ketverių metų laisvės atėmimo; 1/2 bausmės dalį, nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija ketverius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimt metų laisvės atėmimo, 2/3 dalis bausmės, nuteistieji, kuriems paskirta bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo, bet neviršija dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo. Toks nustatytas įstatymų leidėjo formalus kriterijus, teismų vertinamas gana skirtingai. Lygtinį paleidimą atsisakoma taikyti, nes vis dėlto neatlikta bausmės dalis yra gana didelė. A. Vosyliūtė nurodo, kad tokia praktika kritikuotina, kadangi „atrodo, kad teismai nesutinka su įstatymo leidėjo nustatytu formaliu lygtinio paleidimo pagrindu, kurį įstatymas konkrečiai nustato pagal nusikaltimo sunkumą ir bausmės dydį, o tai reiškia, kad įstatymo leidėjas, nustatydamas sankcijas už atitinkamo sunkumo nusikaltimus, ir bausmę paskyręs teismas į jį jau atsižvelgė, <...>“ (Vosyliūtė, 2017, p. 216).

Kitų atliktų tyrimų duomenimis, nuomonės dėl tiek atliktos bausmės dalies, tiek neatliktos bausmės dalies išsiskyrė. Vieni teigė, kad reikia vertinti, ar nuteistasis atliko *reikiamą bausmės dalį*, kiti nurodė, kad reikia vertinti *kiek dar neatliko paskirtos bausmės*, ypač už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Ypač Komisijos nariai nurodė, kad neatlikta bausmė dalis turi didelę įtaką teismų sprendimams, o iš to kyla pagrįsta išvada, kad ir Komisijų priimamiems sprendimams, tai turi reikšmės. Komisijos nariai labiau linkę vertinti nusikaltimo rūšį ir pobūdį, ypač kai tai yra organizuoti, ekonominiai nusikaltimai, nors kaip ir patys nariai pažymi, to daryti neturėtų (Michailovič, Jarutienė, 2017, p. 157). Čia galima įžvelgti priešpriešą, kadangi A. Vosyliūtė nurodė, kad įstatymų leidėjas nustatė privalomas atlikti bausmės dydžius įvertindamas visus reikšmingus veiksnius, o teismas paskirdamas už nusikalstamą veiką atitinkamą bausmę įvertino, tiek nusikaltimo pobūdį, tiek rūšį, tačiau praktika rodo, kad vertinant formalųjį pagrindą, vertinami tie patys aspektai.

Dauguma teisėjų, nagrinėjančių bylas dėl lygtinio paleidimo, pastebi, kad LR BVK 157 straipsnis numato, kada gali būti teikiamas prašymas dėl lygtinio paleidimo, t. y. kokia bausmės

dalį jau turi būti atlikta, tačiau tai kelia pagrįstą abejonę, ar atlikta bausmės dalis yra pakankama, kad būtų galima teigti, kad nuteistasis pasiruošęs grįžti į visuomenę (Michailovič, Jarutienė, 2017, p. 157). Galima būtų daryti išvadą, kad teismai, atsisakydami taikyti lygtinį paleidimą, remdamiesi neatliktos bausmės dalimi, iš tikrųjų turi omenyje, kad atliktos bausmės dalis yra per maža, kad būtų pasiekta nuteistojo socialinė rehabilitacija bei bausmės tikslai. Bet netgi ir tokią išvadą galima vertinti pakankamai kritiškai, nes kyla klausimas, ar atlikus didesnę bausmės dalį ar net visą bausmės dalį, bausmės tikslai bus įgyvendinti. G. Sakalauskas pastebi, kad įkalinimas padaro daugiau žalos nei atneša naudos. Kuo įkalinimas yra ilgesnis, tuo jis žalingesnis. Tyrimai rodo, kad motyvacija pasikeisti didėja ar bent jau išlieka pirmaisiais antraisiais įkalinimo metais, tačiau vėliau patyrus, kad esi tik nubaustas ir nieko daugiau, ketvirtaisiais penktaisiais metais vėl sumažėja, kol vis labiau ima didėti frustracija ir rezignacija (Sakalauskas, 2013, p. 12).

Nagrinėjant lygtinio paleidimo formalųjį pagrindą, svarbu paminėti ir LR BVK 157 straipsnio 3 dalį, kurioje numatyta, kad nuteistieji atlikę 3/4 dalį laisvės atėmimo bausmės lygtinai paleidžiami iš pataisos įstaigų, taikant intensyvią priežiūrą. Kaip matyti iš straipsnio formuluotės, nuteistieji negali būti, o yra paleidžiami, tai suponuoja apie automatinio lygtinio paleidimo modelį, kuriam keliami du reikalavimai, t. y. atliktos bausmės dalis ir intensyvi priežiūra. Dėl nuteistųjų, atitinkančių straipsnio reikalavimus, sprendžia ne teismas ar lygtinio paleidimo komisija, o pataisos įstaigos direktorius, priimdamas įsakymą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo.

Materialųjį lygtinio paleidimo pagrindą sudaro pagrįstas manymas, kad nuteistasis laikysis įstatymų ir nenusikals (Vosyliūtė, 2017, p. 217). Po 2020 m. liepos 1 d. LR BVK 157 straipsnio pakeitimo, tokiam manymui turinti reikšmės aplinkybė yra nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika. Svarbu nustatyti, kad nusikalstamo elgesio rizika yra maža arba yra akivaizdi pažanga ją mažinant. Nusikalstamo elgesio rizika vertinama pagal OASys metodiką, kuri reikalauja įvertinti nuteistojo asmenybę iki nusikalstamos veikos padarymo ir bausmės atlikimo metu, o gauti rezultatai atsispindi socialinio tyrimo išvadoje (nustatoma žema, vidutinė arba aukšta rizika) (Vosyliūtė, 2017, p. 217–218). Praktika rodo, kad Komisija yra linkusi tenkinti nuteistųjų prašymus, kurių nusikalstamo elgesio rizika yra žema arba vidutinė ir tai dažniausiai yra nuteistieji, kurie bausmę atlieka pirmą kartą arba pakartotinai nusikalstę už nesunkius nusikaltimus. Tačiau tiek Komisija, tiek teismai vertindami ar nusikalstamo elgesio rizika yra maža, yra linkę išskirti tam tikrus veiksnius, pavyzdžiui teistumą, šeiminių sudėčių, išsilavinimą ir darbo galimybes, emocinę būseną, o vertindami ar padaryta akivaizdi pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką vertina nuteistojo dalyvavimą rehabilitacijos programose bei išsilavinimo kėlimą. Teismai aiškindami materialųjį pagrindą (nusikalstamo elgesio rizikos mažėjimą) nurodo, kad būtina nustatyti ir akivaizdžią nuteistojo pažangą mažinant savo nusikalstamo elgesio riziką pataisos namuose, kuri turi būti akivaizdi ir

įtikinanti, kad bausmės tikslai šiuo metu jau yra pasiekti ir kad jis jau būdamas lygtinai paleistas nebenusikals ir nedarys naujų teisės pažeidimų. Tai reiškia, jog būtent nuteistojo elgesys pataisos įstaigoje, jo požiūris į padarytą nusikalstamą veiką, pasekmes, siekis taisytis, požiūris į visuotinai priimtiną elgesio taisyklę, taikomus apribojimus, draudimus, taisyklių laikymąsi, su kuriais neišvengiamai susijęs lygtinis paleidimas, turi suponuoti išvadą, manymą, kad nuteistasis pasitaisė, jis gerbia visuotinai priimtiną elgesio taisyklę, siekia jų laikytis ir taip elgtis, jo požiūris į taikomas pataisymo priemones, draudimus ir apribojimus yra pozityvus ir geranoriškas. Nors teismai vertindami nusikalstamo elgesio riziką, atsižvelgia kaip jau anksčiau minėta į tai, ar nuteistais sukūrė šeimą, ar dirba ir kitus veiksmus, tačiau pasitaiko atvejų, kad tokio nuteistojo elgesio yra per mažai. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartimi atmetė nuteistojo skundą, motyvuodamas tuo, kad nors nuteistojo pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką yra pastebima, t. y. nustatyta, kad nuteistasis dirba, įgijo išsilavinimą, sukūrė šeimą, dalyvauja reabilitacijos programose, palaiko socialinius ryšius su artimaisiais, gamina medienos dirbinius, atlygino skolas antstoliams, atlikdamas bausmę 9 kartus skatintas, tačiau to nepakanka pagrįstam manymui, kad nuteistasis ateityje nenusikals ir bausmės tikslai yra pasiekti. Teismas nustatė, kad nuteistasis turi daug nuobaudų, turi problemų su alkoholio vartojimu, elgesys yra neprognozuojamas, sunkiai susitvardo konfliktų metu, lengvai išprovokuojamas, taip pat teismas atsižvelgė į tai, kad nuteistasis yra anksčiau daręs nusikaltimus, o šiuo metu atlieka bausmę už sunkų nusikaltimą (Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 9 d. baudžiamojoje byloje).

Teismai savo sprendimuose pažymi, kad sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo, svarbu atsižvelgti ne tik į formalius kriterijus, bet ir į kitus aspektus, kurie gali turėti įtakos nuteistojo kriminogeniniams veiksniams. Kaip jau pastebėta, be socialinio tyrimo išvadoje pateiktos informacijos, teismas atkreipia dėmesį į nuteistojo ankstesnius teistumus ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, nors kaip teigiama, ankstesni teistumai ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės negali būti vertinami kaip savarankiškas pagrindas lygtinio paleidimo netaikymui, tačiau šios aplinkybės sudaro prielaidas griežčiau vertinti lygtiniam paleidimui svarbias aplinkybes. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartimi nuteistojo skundas atmestas, kadangi nepadaryta akivaizdi pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką, t. y. nuteistasis yra keletą kartų teistas, nedirba, sunkiai kontroliuoja savo elgesį, turi problemų su alkoholio vartojimu, turi įsiskolinimų už vaikų išlaikymą ir jų nedengia, nedirba, nesilanko reabilitacijos programose. Nors nuteistasis apeliaciniame skunde teigia, kad atlikdamas bausmę norėjo įsidarbinti liejimo ceche, taip pat siekė lankyti reabilitacijos programą „Keisk požiūrį“, tačiau dėl karantino ir tai, kad nėra laisvų darbo vietų, negali siekti šių savo tikslų (Kauno apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Susidaro paradoksali situacija, kai nuteistasis siekia taisyti savo

elgesį, tačiau ne dėl nuo jo priklausančių aplinkybių, jis to daryti negali, bet teismas vis tiek vertina tas pačias aplinkybes nepaisant priežasčių.

Analizuojant teismų praktiką, pastebėta priešprieša tarp vertintinų aplinkybių. Nors teismai vertina ir gerą nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje (norą mokytis, dirbti ir kt.), tačiau pasitaiko atvejų, kad to per mažai. I. Michailovič ir L. Jarutienės atliktame tyrime dėl lygtinio paleidimo taikymo problemų Lietuvoje nustatyta, kad teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo taikymo turi reikšmės nuteistojo elgesys pataisos įstaigoje. Teisėjai nurodė, kad jei nuteistasis nesugeba laikytis taisyklių pataisos įstaigoje, tai suponuoja išvadą, kad nesugebės laikytis ir kitur. Naujausioje teismų praktikoje nurodoma, kad tinkamas elgesys bausmės atlikimo metu yra kiekvieno nuteistojo pareiga ir negali būti laikomas besąlygišku pagrindu taikyti nuteistajam lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darytina išvada, kad nuteistojo geras elgesys bausmės atlikimo metu yra elementari pareiga, o ne pagrindas taikyti lygtinį paleidimą kaip paskatinimo priemonę.

LR BVK 157 straipsnyje numatytos lygtinio paleidimo sąlygos, kurios sudaro formalųjį ir materialųjį pagrindus. Tai reiškia, kad teismas turėtų vertinti atliktos bausmės dalį ir nusikalstamo elgesio riziką, kuriai keliamas reikalavimas, kad ji būtų maža. Tačiau teismai linkę vadovautis labiau subjektyviais kriterijais. Nutartyse atsisakyti taikyti lygtinį paleidimą akcentuojama, kad šio instituto taikymas yra teismo prerogatyva, todėl gali taikyti, bet neprivalo. Net ir esant žemai nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikai, teismas gali, bet neprivalo asmenį paleisti iš pataisos įstaigos, taikant jam lygtinio paleidimo institutą. Pastebėtina, kad teismai vertindami kitas subjektyvias aplinkybes, tai daro pakankamai lakoniškai ir spekuliuoja ateitimi. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartimi nuteistojo skundas atmestas, nors motyvuose nurodoma, kad atlikta reikiama bausmės dalis, nusikalstamo elgesio rizika yra maža, matoma akivaizdi pažanga nuteistojo elgesyje, t. y. nuteistais mokėsi, dirbo ir įgijo specialybę. „Nuteistasis palaiko socialinius ryšius su artimaisiais, bausmę atlieka lengvosios grupės sąlygomis, 7 kartus buvo skatintas už gerą elgesį, dalyvavimą visuomeninėje būrio veikloje ir gerą darbą. Šios aptartos aplinkybės teigiamai charakterizuoja nuteistąjį, rodo jo siekį prasmingai išnaudoti nelaisvėje praleidžiamą laiką, tačiau nėra pakankamos, kad teisėjų kolegijai nekeltų abejonių dėl sėkmingos probacijos taikymo galimybės nagrinėjamu atveju. Nors nuteistasis teigia, kad lygtinio paleidimo atveju jam bus suteikta darbo vieta, yra pateikęs tai patvirtinančią pažymą pataisos įstaigai, tačiau pažymėtina, kad vien pažyma apie priėmimą į darbą po lygtinio paleidimo nėra pakankama konstatuoti, kad nuteistasis realiai dirbs“ (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš nurodytų motyvų matyti, kad nuteistasis siekia taisyti savo elgesį, matoma akivaizdi pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką, tačiau teismas kaip priežastį

nurodo, kad neaišku ar ateityje nuteistasis dirbs, tačiau kyla pagrįstas klausimas, kaip kitaip nuteistajam užtikrinti ir įtikinti teismą, kad jis dirbs, kai tuo tarpu teismo lūkesčiai yra pernelyg aukšti? Autorės nuomone, teismas turėtų labiau koncentruotis į esamą situaciją, nei į ateitį, kadangi ją prognozuoti kur kas sudėtingiau, nei tinkamai vertinti dabartį. Be kita ko, teismas motyvuose nurodo, kad nuteistasis anksčiau yra teistas, nusikalstamos veikos buvo daromos tiksliai, praeityje yra taikęs netinkamas problemų sprendimo strategijas, yra gavęs nuobaudą, nors ji negaliojanti, bet tai paneigia nuteistojo teigiamą elgesį. Taip pat akcentuoja ir tai, kad nustatytas kriminogeninis veiksnys – gyvenimo stilius ir draugai, tačiau plačiau apie tai nepasisako.

Be LR BVK 157 straipsnyje nurodytų kriterijų, teisėjai priimdami sprendimą dėl lygtinio paleidimo vertina ir gana subjektyvius kriterijus, tokius kaip: ar nuteistasis įsidarbino, ar sukūrė šeimą, atlygino ieškinius (Michailovič, Jarutienė, 2017, p. 167). Teismai priimdami sprendimą dėl lygtinio paleidimo, nusikalstamumo riziką vertina remdamiesi socialinio tyrimo išvadoje pateiktais skaičiais, tačiau tokio vertinimo pagrindumas kvestionuotinas. Jeigu prieš tai nuteistojo rizika buvo vertinama, tarkime, 70 balų, o kreipusis dėl lygtinio paleidimo ir gavus socialinio tyrimo išvadą, rizika nurodyta 60 balų, tai kyla klausimas ar toks balų skirtumas yra pakankamas prognozuoti teigiamą nuteistojo elgesį ir teigi, kad vis dėlto nusikalstamo elgesio rizika yra sumažėjusi. Yra pasiūlymų sureguliuoti nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo sistemą, nustatant statinius rodiklius pagal kuriuos būtų galima vertinti nusikalstamo elgesio riziką, t. y. pavyzdžiui nustatant, kad 10 balų sumažėjusi nusikalstamo elgesio rizika yra pakankama.

Kaip vienas iš lygtinio paleidimo taikymo trūkumų įvardijimas nežinojimas apie ankstesnius nuteistųjų kreipimusis dėl lygtinio paleidimo. I. Michailovič ir L. Jarutienės atliktame tyrime apie lygtinio paleidimo institutą, apklausti teisėjai teigė, kad būtų lengviau vertinti nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos mažinimą, jeigu socialinio tyrimo išvadoje būtų pateikiama daugiau duomenų apie ankstesnius nuteistojo siekius būti paleistam anksčiau, t. y. būtų galima palyginti rizikos įvertį, pastangas per tam tikrą laiką (Michailovič, Jarutienė, 2017, p. 169). Nors tokios informacijos naudą galima įžvelgti lengvai, tačiau diskutuotinas klausimas ar nuteistojo padaryta pažanga nebus „tyčinė“, t. y. simuliuotina, nes nuteistasis tai gali vertinti kaip kokį „trūkumų šalinimo institutą“.

Teismų praktikos analizė per laikotarpį nuo 2020 m. liepos mėn. iki 2021 m. vasario mėn., leidžia daryti išvadą, kurią padarė ir daugelis kitų teisės mokslininkų analizavusių lygtinio paleidimo institutą, kad lygtinis paleidimas taikomas vis dar gana retai. Teismai linkę dažniau atsisakyti tvirtinti Komisijos teikiamus nutarimus taikyti lygtinį paleidimą nei juos tenkinti, dažniausiai argumentuodami, kad nuteistasis nepasiruošęs sugrįžti į visuomenę ar bausmės tikslai dar nėra pasiekti. Analizė parodė, kad dažniausiai teismai vertina nuteistojo elgesį įkalinimo

įstaigoje plačiąją prasme, t. y. ar nuteistasis dirba, ar palaiko santykius su artimaisiais, ar mokosi ir įgijo išsilavinimą. Be šių veiksnių, ypač didelę įtaką teismų priimamiems sprendimams turi nuteistojo praeitis ir nusikalstama veika. Teismai vengia tenkinti nuteistųjų prašymus dėl lygtinio paleidimo jeigu padarytas sunkus nusikaltimas ir praeityje yra teistas daugiau nei vieną kartą, nors kaip ir dažnai nurodo motyvuose, tai neturėtų būti vertinama kaip savarankiškas pagrindas lygtinio paleidimo netaikymui. Teismų vertinamas materialusis pagrindas (nusikalstamo elgesio rizika) dažnai išeina „už ribų“, nes koncentruojamas dėmesys į psichologinius veiksnius, pavyzdžiui, kaip nuteistas vertina vieną ar kitą aspektą ir prognozuojamas elgesys ateityje. Pastebima tendencija atsisakyti taikyti lygtinį paleidimą dėl to, nes atlikta bausmės dalis tik tokia, kurios įstatymas formaliai reikalauja ir motyvuojama tuo, kad tokios bausmės dalies nepakanka teigti, kad nuteistojo pažanga koreguojant elgesį yra pakankama. Be kita ko, teismai laikosi nuomonės, kad jei nuteistasis buvo skatintas 9, 11, 13 ar daugiau kartų tai neturi esminės reikšmės, nes vis dėlto bylos duomenimis, nuteistasis turėjo vieną drausminę nuobaudą, o tai leidžia daryti išvadą, kad nuteistojo elgesys nėra pakankamai geras. Taip pat iš teismų sprendimuose pateiktų motyvų nėra aišku koks pakartotinio elgesio balų intervalas yra pakankamas, sprendžiant ar nuteistasis ateityje nenusikals. Būtina pažymėti ir tai, kad sprendimuose akcentuojama teismo prerogatyva spręsti dėl lygtinio paleidimo instituto ir dažnai pateikiama formuluotė, kad teismas gali, bet ne privalo taikyti, o be to minima ir tai, kad be formalaus ir materialaus pagrindo, numatyto LR BVK 157 straipsnyje, įstatymas teismui nedraudžia vertinti ir kitų lygtiniam paleidimui reikšmingų aplinkybių, kas iš tikrųjų nėra tikslu ir apibrėžta. Praktika rodo ir tai, kad netgi nuteistajam laikantis visų taisyklių, dirbant, mokantis, dalyvaujant reabilitacijos programose bei užsiimant kita aktyvia veikla ir laikantis Komisijos rekomendacijų, teismams tai nėra pakankamos priežastys pasitikėti nuteistuoju ir taikyti lygtinį paleidimą.

3.3. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGOS NETAIKYMAS

Pagal LR BVK 158 straipsnį, lygtinis paleidimas netaikomas: 1) asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai; 2) asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę už nusikaltimus nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui; 3) asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę; 4) asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę už tyčinius nusikaltimus, padarytus areštinėse, pataisos įstaigose ir kardomojo kalnimo vietose; 5) asmenims, atliekantiems nedelsiant atliktinos laisvės atėmimo bausmės dalį pagal Baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 3 dalį arba 92 straipsnio 3 dalį. Daugiausia problemų

kelia nuostata, kad lygtinis paleidimas netaikomas asmenims, kuriems yra paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos, nes tai prieštarauja tarptautinėms rekomendacijoms.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ nurodyta, kad įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti visiems laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims, įskaitant ir atliekančius laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę. Rekomendacijoje Rec (2003) 23 dėl įkalinimo įstaigų administracijų darbo su nuteistaisiais iki gyvos galvos ir kitais ilgam laikui nuteistaisiais, nurodyta, kad ilgos bausmės daro neigiamą įtaką kalėjimų populiacijai, t. y. perpildymui, bei daro žalingą poveikį nuteistiesiems, todėl įkalinimas turėtų būti taip organizuojamas, kad nuteistasis būtų pilnai paruoštas lygtiniam paleidimui, gyvenimui laivėje ir integracijai į visuomenę. Lygtinio paleidimo galimybė turėtų būti numatyta ir nuteistiesiems iki gyvos galvos ir atliekantiems ilgą laisvės atėmimo bausmę. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 110 straipsnis numato, kad jeigu nuteistajam paskirta laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos, tai atlikus 25 metus laisvės atėmimo bausmės, turi būti iš naujo svarstoma dėl bausmės ir jos mažinimo. Kadangi Lietuva yra ratifikavusi Romos statutą, tokie įsipareigojimai jai yra privalomi.

Verta paminėti Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) suformuluotą praktiką. Teismas, 2013 m. byloje *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (App Nr. 66069/09) pažymėjo, kad nacionalinė teisė turi numatyti peržiūrėjimo procedūrą, kad įvertinti ar yra esminių pasikeitimų byloje, t. y. įvertinti asmens, nuteisto laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, pastangas ir pažangą reabilituojantis bei nustatyti ar egzistuoja pagrindas toliau asmenį laikyti įkalinimą (Drenkhakn et al., 2014, p. 53). 2017 m. gegužės 23 d. EŽTT priėmė sprendimą byloje *Matiošaitis ir 7 kiti prieš Lietuvą*, kuriame nustatė kankinimą uždraudžiančio Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio pažeidimą dėl to, kad Lietuvoje nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nėra užtikrinama veiksminga galimybė kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Teismas pagrįstai nurodė, kad bet kokių atveju asmuo padaręs nusikaltimą vis tiek yra žmogus ir nusipelno vilties, kad kažkada išpirks savo kaltę ir atlygins padarytą bausmę kitu būdu nei yra numatyta įstatyme, nes net ir pačių sunkiausių nusikaltimų atveju, asmuo išsaugo prigimtinių žmogiškumą ir išlaiko gebėjimą pasikeisti. Taip pat teismas pabrėžė, kad kiekviena valstybė turi pasirinkimo laisvę skiriant bausmės iki gyvos galvos sušvelninimo formą, tačiau pasirinkta procedūra turi užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami nuteistojo reabilitacijos proceso pagrindu ir nuteistajam turi būti aišku, ką jam reikia daryti ir kaip keistis, kad galėtų išeiti į laisvę (Europos žmogaus teisių teismo 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*). Po minėto EŽTT sprendimo, Lietuva vis dėlto padarė pakeitimų baudžiamosios teisės reguliavime. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51 straipsnis numato, kad nuteistasis

atlikęs 20 metų laisvės atėmimo bausmę, gali kreiptis dėl laisvės atėmimo bausmės pakeitimo terminuota laisvės atėmimo bausme. Nors toks teisinis reguliavimas neprieštarauja tarptautiniams teisės aktams, tačiau iš esmės Lietuva problemą ištaisė tik „dėl akių“. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51 straipsnio 2 dalis nurodo, kad jeigu teismas nusprendžia pakeisti laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos į terminuotą laisvės atėmimo bausmę, ji negali būti trumpesnė nei penkeri metai ir ilgesnė nei dešimt metų. Prieš 2019 m. balandžio 3 d. įsigaliojusį 51 straipsnio pakeitimą, buvo numatyta, kad sušvelninta laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos negali būti trumpesnė nei 25 metai. Tai iš esmės nieks nepasikeitė, vis dar išlieka tas pats terminas, o 25 metai pakankamai daug, kad neprarasti vilties ir siekti resocializacijos tikslų. Tuo tarpu kol Lietuva bando apeiti tarptautinius įpareigojimus, siekiant išsaugoti laisvės atėmimo bausmės „sakralumą“ (Sakalauskas, 2019, p. 395), kitos Europos valstybės taiko nuosaiksnę baudžiamąją politiką, teisinėse sistemose įtvirtindamos lygtinio paleidimo galimybę nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, kuri gali būti suteikiama atlikus nuo 10 m. iki 30 m. paskirtos bausmės ir taikant probacijos tarnybų priežiūrą. Be to, ilgas bausmės atlikimo laikotarpis neteikia jokios naudos, o tik priveda prie desocializacijos ir prisitaikymo prie institucinės sistemos, netgi vertinant iš valstybės pozicijos, kalinių skaičius įkalinimo įstaigose ir kaštai nesumažėja.

Iki 2019 m. Europos Sąjungoje buvo tik dvi šalys, kurios netaikė lygtinio paleidimo asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos. Tai yra Lietuva ir Nyderlandai, nors kaip pastebi M. Naujalė, Nyderlanduose bent jau efektyviai veikia karaliaus malonės institutas ir taikomas gana dažnai, todėl galima laikyti, kad tai tikrai yra lygtinio paleidimo alternatyva (Naujalė, 2017). Asmenys, kurie nuteisti laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos paprastai iš karto yra priskiriami aukštai recidyvo rizikai vien tik dėl paskirtos bausmės ilgumo ar institucijos, kurioje jie atlieka bausmę, be jokio individualaus rizikos vertinimo (Drenkhahn et al., 2014, p. 53). Kai kurie mokslininkai siūlo atsižvelgti į kitų šalių praktiką ir įtvirtinti aiškiai sureglamentuotą lygtinio paleidimo institutą, nediferencijuojant nuteistųjų grupių, o pagrindiniu kriterijumi laikant asmens pavojingumo visuomenei tikimybę, nustatomą atliekant psichologinę ir socialinę nuteistojo ekspertizę (Bikelis, Sakalauskas, 2008, p. 60).

Kai kurie mokslininkai kritiškai vertina ir tai, kad lygtinis paleidimas netaikomas asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę už tyčinius nusikaltimus, padarytus areštinėse, pataisos įstaigose ir kardomojo kalinimo vietose. G. Sakalauskas pabrėžia, kad įkalinimo įstaigose latentiskumas yra labai didelis ir didžioji dalis užregistruotų nusikaltimų priklauso nuo kalinių ir administracijos bendradarbiavimo. Daugumą užregistruotų nusikalstamų veikų sudaro nusikaltimai susiję su narkotinėmis medžiagomis. Už naują nusikalstamą veiką yra paskiriama nauja bausmė, todėl G. Sakalausko teigimu, naujas nuteisimas neturėtų atimti galimybės būti paleistam lygtinai

(Sakalauskas, 2013, p. 19). Pritartina tokiai nuomonei, nes nuteistasis patekęs į įkalinimo įstaigą dažnai yra verčiamas prisijungti prie tam tikros grupuotės, prisitaikyti prie įkalinimo įstaigoje vyraujančios subkultūros, o tai pastūmėja nuteistąjį daryti naujas nusikalstamas veikas. Pasitaiko ir tokių atvejų, kad nuteistieji daro naujas nusikalstamas veikas, nes tai yra jų vienintelis pragyvenimo šaltinis, kas leidžia daryti išvadą, kad pasikeitus aplinkybėms, pakartotinio nusikalstamumo įkalinimo įstaigoje, būtų galima išvengti.

Taigi, pagal dabartinį LR BVK 158 straipsnio reglamentavimą, lygtinis paleidimas netaikomas penkioms grupėms nuteistųjų, todėl nuteistieji yra diferencijuojami. Šiame darbe nebandoma paneigti fakto, kad kai kurie nuteistieji už tam tikrus nusikaltimus turėtų kalėti griežtesnėmis sąlygomis ar jų galimybės išeiti į laisvę labiau apribotos. Didesnis dėmesys skiriamas pačiai teisinei sistemai ir jos efektyvumui, o ypač lygtiniam paleidimui. Kvestionuotina ir tai ar toks reglamentavimas užtikrina visiems turėti lygias teises ir galimybes. Šio magistro darbo autorės nuomone, pagal dabartinį lygtinio paleidimo instituto reglamentavimą, bausmės tikslai nėra pasiekiami, t. y. vietoj to, kad nuteistasis būtų skatinamas gyventi dorai, siekti resocializacijos tikslų ir būtų iš tikrųjų sprendžiamos problemos susijusios su nusikalstamų veikų darymu, atrodo, kad asmenį, padariusį nusikalstamą veiką vis dar bandoma tik nubausti. Asmuo, nuteistas laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos taip pat nusipelno lygtinio paleidimo galimybės, nes vis dėlto, 25 metai iki tol kol išeis į laisvę, yra daug ir per tą laikotarpį gali daug kas nutikti. Per tokį laikotarpį, nuteistasis gali pamiršti kaip gyventi laisvėje ir kaip integruotis į visuomenę, o galų gale ir pati bausmė taps gyvenimo būdu. Lygtinio paleidimo galimybė asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, atlikus tam tikrą dalį bausmės, būtų efektyvesnė priemonė skatinant nuteistuosius taisyti savo elgesį ir siekti bausmės tikslų nei pagal galiojantį teisinį reguliavimą numatyta bausmės švelninimo priemonė – neterminuotos laisvės atėmimo bausmės pakeitimas į terminuotą laisvės atėmimo bausmę. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad vietoj to, kad būtų sprendžiamos problemos susijusios su naujų nusikalstamų veikų darymu įkalinimo įstaigose, įstatymas tiesiog kategoriškai atima iš nuteistojo teisę į lygtinį paleidimą, lyg tai išspręstą egzistuojančią problemą.

3.4. PROBACIJOS SĄLYGOS LYGTINIO PALEIDIMO METU

Probacijos pagrindas yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis, kuriuo nuteistajam paskirta arešto ar laisvės atėmimo bausmė ir jos vykdymas atidėtas, ir teisėjo patvarkymas vykdyti nuosprendį bei nuteistojo lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos. Probacijos sąlygos, tai teismo ir įstatymo probuojamajam nustatytų pareigų, draudimų, auklėjamojo ir baudžiamojo poveikio

priemonių visuma. Probuojamojo bendrosios pareigos: 1) atvykti per tris darbo dienas nuo teismo nuosprendžio, kuriuo paskirta probacija, įsiteisėjimo dienos ar nuo šaukimo gavimo dienos; 2) vykdyti probacijos sąlygas ir individualiame plane numatytas priemones, teikti informaciją apie jų vykdymą probacijos darbuotojui; 3) informuoti probacijos darbuotoją apie gyvenamąją, darbo, mokymosi vietą arba išvykimą už gyvenamosios vietos miesto (rajono) ribų.

Asmenims, kurie yra paleisti lygtinai, Probacijos įstatyme yra numatytos specialios pareigos: 1) intensyvios priežiūros metu nustatytu laiku būti nustatytose vietose, taip pat laikytis intensyvios priežiūros vykdymo sąlygų, jeigu lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos buvo taikytas pagal LR BVK 157 straipsnio 3 arba 4 dalį; 2) dalyvauti elgesio pataisos programose; 3) gydytis priklausomybės nuo psichiką veikiančių medžiagų ligas, jeigu toks gydymas buvo pradėtas ir nebaigtas pataisos įstaigoje; 4) nesilankyti tam tikrose vietose; 5) nevartoti psichiką veikiančių medžiagų, jeigu nusikalstamą veiką, už kurią nuteistasis atlieka bausmę, padarė būdamas apsvaigęs nuo šių medžiagų; 6) nebendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis. Lygtinai paleisto iš pataisos įstaigos nuteistojo buvimo vietą ir laiką intensyvios priežiūros metu, elgesio pataisos programas, kuriose tikslinga dalyvauti šiam nuteistajam, vietas, kuriose negalima lankytis, ir asmenis, su kuriais negalima bendrauti, nustato probacijos tarnyba, atsižvelgdama į lygtinai paleisto iš pataisos įstaigos nuteistojo rizikos lygį, kriminogeninius veiksnius, nusikaltimo, už kurį vykdoma probacija, padarymo aplinkybes, elgesį, taikytas socialinės reabilitacijos priemones ir jų įgyvendinimo rezultatus atliekant laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje. Asmeniui, kuris paleistas lygtinai, gali būti nustatomos ir kitos auklėjamojo poveikio arba baudžiamojo poveikio priemonės, jeigu jos naudingesnės probuojamam asmeniui.

Atkreiptinas dėmesys, kad iki 2020 m. liepos 1 d. naujosios Probacijos įstatymo redakcijos įsigaliojimo, probacijos sąlygas tvirtino teismas, po įstatymo pakeitimo, už tai atsakinga probacijos tarnyba. Asmeniui, kuriam paskirtas lygtinis paleidimas, probacijos sąlygos nustatomos atsižvelgiant į socialinio tyrimo išvadą ir individualų probuojamojo priežiūros planą. Toks teisinis reguliavimas vertintinas teigiamai, kadangi probuotojas dirbdamas su nuteistuoju turi daugiau galimybių įvertinti nuteistojo poreikius ir rizikos galimybes bei užtikrinti efektyvesnę resocializacijos tikslų siekimą.

Probacijos tarnybos 2020 m. duomenimis, lygtinai paleistų asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose iš viso buvo 450. Dalyvavusių programoje „Intervencinė programa smurtaujantiems šeimoje“ ir baigusių buvo 2, programoje „Elgesys – Pokalbis – Pasikeitimas“ – 381, baigė – 359, programoje „Tik tu ir aš“ – 19, baigė – 12, smurtinį elgesį keičiančioje programoje dalyvavo – 29 ir baigė 28. 36 asmenys buvo įpareigoti atlyginti žalą ir tik 18 asmenų įvykdė įpareigojimą. Įpareigojimas tam tikru laiku būti namuose ar paskirta pareiga neišeiti iš namų

tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu arba mokymusi, paskirtas 331, o įpareigojimas gydytis priklausomybės ligas paskirtas 7 asmenims. Įdomiausia tai, kad tik 93 probacijos tarnybos prašymų nutraukti probaciją prieš terminą buvo teismo patenkinti ir 93 prašymai panaikinti probaciją ir skirti griežtesnę bausmę tenkinti, kai tuo tarpu iš viso prašymų panaikinti probaciją buvo pateikta 289. Ataskaitoje pateikti duomenys, leidžia daryti išvadą, kad asmenys paleisti lygtinai vis dėlto vangiai vykdo įpareigojimus ir laikosi įstatymų, kadangi pagal pateiktus duomenis, 115 asmenų padarė administracinius nusižengimus, 40 asmenų pradėtas ikiteisminis tyrimas, 12 asmenų nuteisti už padarytas naujas nusikalstamas veikas. Taip pat galima manyti, kad nuteistieji paleisti lygtinai gana geranoriškai lanko elgesį keičiančias programas, o dažniausiai skiriama įpareigojimas neišvykti ar būti namuose tam tikru laiku.

Verta paminėti ir tai, kad nuo 2020 m. kovo mėn. probacijos tarnybos darbas su probuojamais asmenimis buvo gerokai apsunkintas, nes šalyje paskelbtas karantinas dėl COVID-19 pandemijos. Probuotojų darbas dar labiau pasunkėjo, nes prižiūrėti nuteistuosius, vykdyti probacijos sąlygų laikymosi kontrolę, be tiesioginio kontakto tapo kur kas sunkiau. Nors Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos oficialiame puslapyje paskelbtame pranešime nurodoma gana pozityvi informacija apie darbą su probuojamaisiais nuotoliniu būdu. Pranešime nurodoma, kad su probuojamais asmenimis buvo bendraujama telefonu, laiškais bei per ZOOM vaizdo ir garso komunikacijų platformą. Netgi kai kurie nuteistieji nurodė, kad toks bendravimas kur kas patogesnis, jie jaučiasi saugesni. Nors galime įžvelgti teigiamų aspektų pagal susiklosčiusią situaciją, bet galima kartu ir preziumuoti, kad vis dėlto pandemijos metu susiklostė patogi terpė probuojamiems asmenims grįžti prie ankstesnių gyvenimo įpročių ir nesilaikyti probacijos sąlygų, kadangi probacijos tarnybos priežiūra pasunkėjo.

Atlikus Kauno apygardos teismo praktikos laikotarpiu nuo 2020 m. liepos mėn. iki 2021 m. vasario mėn. analizę nustatyta, kad teismai linkę panaikinti lygtinį paleidimą tais atvejais kai nuteistasis probacijos sąlygų nesilaiko nuosekliai, daugiau negu vieną kartą. Dažniausiai nuteistieji nevykdo įpareigojimo gydytis nuo priklausomybę skatinančių medžiagų, be pateisinamos priežasties išvyksta iš gyvenamosios vietos ir probuotojo neinformuoja, vartoja alkoholį, iš naujo nusikalsta. Probacijos tarnybos teikdamos prašymą dėl lygtinio paleidimo nurodo, kad nuteistasis vengia bendrauti, nepalaiko kontakto su probuotoju, neatvyksta nustatytu laiku į probacijos tarnybą, neužsiregistruoja Užimtumo tarnyboje arba nedirba, dažnai akcentuoja, kad pagal socialinio tyrimo išvadą nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika didėja. Teismai tenkindami probacijos tarnybos prašymus panaikinti lygtinį paleidimą motyvuose nurodo, kad probacijos tikslas – nuteistojo resocializacija, nepasiektas, todėl probacija buvo nenaudinga. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad

nuteistajam skiriami įpareigojimai dažnai būna susieti su jo padaryta nusikalstama veika ir jos aplinkybėmis arba ankstesniais teistumais ir gana dažnai pagal tai prognozuojama ir ateitis.

4. LYGTINIO PALEIDIMO MODELIAI IR SĄLYGOS UŽSIENIO ŠALYSE

Siekiant įvertinti lygtinio paleidimo sistemos Lietuvoje privalumus ir trūkumus, svarbu pažvelgti į kitų šalių lygtinio paleidimo teoriją ir praktiką. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 valstybėms narėms „Dėl lygtinio paleidimo (parolio)“ nurodyta, kad visos valstybės turėtų taikyti lygtinį paleidimą kaip alternatyvą laisvės atėmimo bausmei, tačiau valstybėms narėms leidžiama pasirinkti lygtinio paleidimo modelį. Lygtinis paleidimas gali būti pasirinktinis – diskrecinis (angl. *discretionary release system*) arba privalomas (angl. *mandatory release system*). Diskrecinis lygtinis paleidimas taikomas nuteistiesiems, kurie atlieka įstatymo nustatytą minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį ir atitinka lygtiniam paleidimui keliamus kriterijus (pozityvi nuteistojo elgesio prognozė), o privalomojo lygtinio paleidimo atveju, nuteistieji atlikę įstatymų nustatytą laisvės atėmimo dalį paleidžiami automatiškai, iš esmės atsisakant individualios prognozės. Kai kurie mokslininkai nurodo, kad tam tikri prognozavimo elementai gali būti ir šioje sistemoje, tačiau paleidimo kriterijai šiuo atveju siejami su kitokiais tikslais, pavyzdžiui, negatyvios prognozės nebuvimu. Belgijoje, Danijoje ir Šveicarijoje įkalintas asmuo, atlikęs tam tikrą dalį bausmės, nepaleidžiamas lygtinai tik tuo atveju, jei yra išskirtinė negatyvi prognozė (Sakalauskas, 2019, p. 397). Šio magistro darbo autorės nuomone, lygtinio paleidimo modelius paprasčiau suskirstyti į tris grupes, t. y. į automatinį, sąlyginį ir mišrų. Mišrusis apima tiek automatinio, tiek sąlyginio lygtinio paleidimo modelio aspektus, kadangi kaikuriose užsienio šalyse, daliai nuteistųjų lygtinis paleidimas taikomas automatiškai atlikus tam tikrą dalį laisvės atėmimo bausmės, o kitai nuteistųjų daliai, taikomas lygtinis paleidimas grindžiamas teigiamos prognozės pagrindu.

4.1. AUTOMATINIS LYGTINIO PALEIDIMO MODELIS

Privalomojoje lygtinio paleidimo sistemoje (angl. *mandatory release system*), nuteistieji paleidžiami automatiškai, atlikę tam tikrą paskirtos bausmės dalį. Iš esmės atsisakoma individualios pozityvios prognozės (teigiamo elgesio iš nuteistojo ateityje kaip sąlygos būti paleistam lygtinai). Automatiniame lygtinio paleidimo modelyje, lygtinis paleidimas gali būti atidėtas tik atsižvelgiant į specifines įstatyme apibrėžtas aplinkybes ir kita lygtinio paleidimo data turi būti nustatyta iš karto (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 22). Automatinio lygtinio paleidimo modelis taikomas Suomijoje ir Švedijoje.

Suomijoje, beveik visi kaliniai paleidžiami lygtinai, išskyrus nedaugelį smurtinių recidyvistų, kurie visą laisvės atėmimo bausmę atlieka įkalinimo įstaigoje. Bausmės vykdymas susideda iš 4 keturių elementų: 1) uždaras kalėjimas (angl. *closed prison*); 2) kalėjimo atostogos/trumpalaikiai

išvykimai (angl. *prison leaves/temporary release*); 3) atviras kalėjimas (angl. *open prison*); 4) lygtinis paleidimas (angl. *conditional release*). Toks bausmės vykdymo procesas yra struktūruotas ir atitinkamai suplanuotas, kuriam įgyvendinti pasitelkiami 3 specialūs planai, t. y. 1) bausmės planas (angl. *the sentence plan*); 2) paleidimo planas (angl. *the release plan*); 3) priežiūros planas (angl. *the supervision plan*). Visi nuteistieji iš pradžių atlieka bausmę uždarame kalėjime, paskui atitinkamai įvertinus jų riziką ir atsižvelgiant į dalyvimą reabilitacijos programose, jie gali būti perkelti į atvirą kalėjimą, kuris dar vadinamas „kalėjimas be sienų“, kur jiems suteikiama daugiau laisvės, tačiau iš nuteistųjų reikalaujama nevartoti alkoholio, narkotinių medžiagų. Ypač didelę reikšmę turi bausmės planas, kadangi nuo pat pradžių yra nustatoma individualizuoti bausmės atlikimo tikslai bei įgyvendinimo priemonės, kurios skatinia nenusikalstamą gyvenimo būdą. Planas apima nuteistojo kriminogeninius veiksnius, pavyzdžiui agresijos kontrolę, smurto valdymą, priklausomybių gydymą. Taip pat apima rizikos vertinimą (statinių ir dinaminių faktorių nustatymas, turinčių įtaką pakartotiniam nusikalstamumui). Toks palanas bausmės atlikimo metu yra nuolat keičiamas ir adaptuojamas prie nuteistojo elgesio ir poreikių. Struktūruotas nuteistojo bausmės atlikimo palanas, skatina nuteistuosius elgtis teigiamai ir pagal planą. Paleidimo planas apima lygtinį paleidimą, kuris priklauso nuo nusikaltėlio amžiaus ir ankstesnių nusikaltimų (Dünkel et al., 2019, p. 107, 110, 112). Lygtinai gali būti paleisti: 1) recidyvistai, atlikę 2/3 paskirtos bausmės; 2) pirmą kartą nuteisti – atlikę 1/2 bausmės; 3) 15–20 m. nuteistieji – 1/3 (jeigu pirmą kartą nuteisti) arba 1/2 (recidyvistai) paskirtos bausmės; 4) nuteistieji, kurie atlieka visą paskirtą bausmę – atlikus 5/6 bausmės (ne mažiau nei 3 m.); 5) nuteistieji laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos – atlikę 12 m. arba tam tikrais atvejais 10 m. paskirtos bausmės (privalomas rizikos vertinimas). Pagrindinis reikalavimas, kad nuteistasis būtų atlikęs bent 14 dienų laisvės atėmimo bausmės. Lygtinis paleidimas gali būti atidėtas jeigu yra pagrįsta rizika pakartotiniam nusikalstamumui. Dėl lygtinio paleidimo sprendžia kalėjimo administracija, o dėl taikymo pavojingiems recidyvistams – teismas (Padfield et al., 2010, p. 135–136, 411). Lygtinai paleisto asmens priežiūra yra gana specifinė ir skirstoma į dvi formas. Pirmoji priežiūros forma (angl. *supervised probationary liberty*) taikoma ilgalaikiams kaliniams, kuriems reikia daugiau paramos ir programinio darbo. Tokia sistema reikalauja aiškaus paleidimo plano, kuriame būtų numatyta informacija apie apgyvendinimą, įpareigojimai dalyvauti specifinėse programose ir kita probacijai reikšminga informacija. Pagrindinis įpareigojimas – elektroninis stebėjimas. Antroji priežiūros forma yra paprastoji – standartinė, kuriai keliami du kriterijai, t. y. neatliktos bausmės dalis ir nusikaltėlio amžius nusikaltimo padarymo metu. Probacijos sąlygos taip pat standartinės, kurios gali būti probacijos metu koreguojamos pagal nuteistojo poreikius ir pasikeitusias aplinkybes

(Dünkel et al., 2019, p. 115, 119). Pagal Europos Tarybos SPACE II ataskaitas, lygtinai paleistų asmenų 2015 m. buvo 733, 2016 m. – 733, 2017 m. – 724, 2018 m. – 757.

Švedijoje nuteistasis laisvės atėmimo bausme lygtinai paleidžiamas atlikęs 2/3 paskirtos bausmės ir turi būti atlikęs bent 30 dienų paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Asmuo yra prižiūrimas probacijos tarnybos nemažiau nei vienus metus arba ilgiausiai neatliktos bausmės laikotarpį. Lygtinio paleidimo taikymas asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, įstatymiškai nėra reglamentuotas, tačiau malonės suteikimo tvarka, bausmė gali būti sušvelninta nuo 15 iki 25 metų (Sakalauskas, 2019, p. 402). Probacijos tarnybų priežiūra taikoma maždaug 50 proc. nuteistųjų, kurių paskirta laisvės atėmimo bausmė yra ilga, kadangi laikomasi nuomonės, kad tokiems nuteistiesiems *reikia* daugiau kontrolės. Probacijos sąlygos gali būti paprastos arba specifinės. Paprastosios sąlygos paprastai apima reikalavimą nedaryti naujų nusikalstamų veikų, o specialiosios – draudimą lankytis tam tikrose vietose, dalyvauti reabilitacijos programose ir p.nš. Pastariosios dažniau skiriamos nuteistiesiems, kurių laisvės atėmimo bausmė yra ilga (Dünkel et al., 2019, p. 329–330). Švedijoje, 2015 m. lygtinai paleistų asmenų buvo 3 977, 2016 m. – 3 637, 2017 m. – 3 251, 2018 m. – 3 333 (Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE II). Kaip matyti, Suomijoje asmenų ratas, kuriems yra taikomas lygtinis paleidimas yra labiau diferencijuotas nei Švedijoje, taip pat per 5 metų laikotarpį, asmenų, paleistų lygtinai, Švedijoje kur kas daugiau. Manytina, kad prie teigiamų lygtinio paleidimo rezultatų Švedijoje prisidėjo plačiai naudojamos elektroninio stebėjimo priemonės. Atlikti tyrimai parodė, kad elektroninė stebėjimo priemonė mažina pakartotinį nusikalstamumą, užtikrina visuomenės saugumą ir mažina kriminogeninių kalėjimo veiksnių nuteistiesiems įtaką, todėl yra puiki alternatyva įkalinimui (Basset, 2016, p. 19).

Automatinė lygtinio paleidimo sistema gali būti žalinga ir naudinga. Pierre V. Tournier, nagrinėdamas Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendaciją (2003) 22, nurodė privalomojo (automatinio) lygtinio paleidimo trūkumus: 1) tikslios lygtinio paleidimo datos žinojimas mažina nuteistojo motyvaciją dalyvauti įvairiose elgesį keičiančiose programose; 2) blogina nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje; 3) nesant galimybės neskirti arba atidėti lygtinį paleidimą, nusikalstamumas visuomenėje gali didėti dėl tų asmenų, kurie paleisti lygtinai; 4) privalomasis lygtinio paleidimo modelis skatina atsakingas institucijas skirti ilgesnes laisvės atėmimo bausmes (Tournier, 2004, 30 punktas). M. Herzog-Evans tik patvirtino Tournier įtarimus, nagrinėdama lygtinio paleidimo instituto taikymą Prancūzijoje, pažymėjo, kad automatinio lygtinio paleidimo sistema nėra efektyvi rizikos pakartotinio nusikalstamumo vertinimo atveju ir teismų paskirtų bausmių ilgų terminų atveju (Dünkel et al., 2019, p. 134). Kituose moksliniuose šaltiniuose nurodoma, kad automatinė lygtinio paleidimo sistema yra naudinga kaliniams, kurie yra nuteisti

vienų metų laisvės atėmimo bausme, kadangi jiems tereikia atlikti privalomą bausmės dalį ir jokios pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimo nėra (Padfield et al., 2010, p.72). Tai naudinga kaliniams, bet ar naudinga visuomenei? Jeigu iš nuteistojo nereikalaujama jokių pastangų taisyti savo elgesį, tai jis išeina iš įkalinimo įstaigos lygiai toks pats, koks į ją pateko ir bausmė vykdoma „atsėdėjimo“ principu.

Kita vertus, privalomasis lygtinio paleidimo modelis yra paprastesnis ir mažiau problematiškesnis nei diskrecinis (sąlyginis) paleidimo modelis, kuriame dalyvauja daugiau institucijų, nustatomi kriterijai, kuriuos nuteistasis turi atitikti. Privalomojo lygtinio paleidimo atveju, yra reikalinga tik nustatyti privalomą bausmės atlikimo dalį (Padfield et al., 2010, p. 13). Taikant automatinį lygtinio paleidimo modelį išvengiama skirtumų galinčių pasitaikyti tarp skirtingų nusikaltėlių grupių, t. y. toks modelis taikomas visiems nusikaltėliams be išimties, priešingai nei sąlyginio lygtinio paleidimo atveju, kuomet didelei rizikai priklausantiems nusikaltėliams lygtinis paleidimas netaikomas arba taikomas tik labai retai (Padfield et al., 2010, p. 389). Neginčijamas faktas, kad taikant lygtinį paleidimą siekiama mažinti įkalinimo praktiką bei mažinti kalinių skaičių įkalinimo įstaigose (Švedijos praktika). Toks siekis aiškiai deklaruotas Rekomendacijoje. Be abejo, verta paminėti ir tai, kad Rekomendacijoje aiškiai nurodyta, jog privalomojo (automatinio) lygtinio paleidimo modelis reikalauja mažiau išteklių nei diskrecinis lygtinio paleidimo modelis (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija (2003) 22).

4.2. SĄLYGINIO LYGTINIO PALEIDIMO MODELIS IR PAGRINDINĖS JO TAIKYMO SĄLYGOS

4.2.1. ATLIKTOS BAUSMĖS TRUKMĖ

Europos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodyta, kad minimali laisvės atėmimo bausmės dalis, kurią nuteistieji privalo atlikti įkalinimo įstaigoje, turi būti apibrėžta absoliučiais skaičiais arba nustatyta tam tikra proporcija atsižvelgiant į paskirtą bausmę. Kiekviena šalis turi pasirinkimo laisvę nustatyti privalomą atlikti bausmės dalį, paprastai tai priklauso nuo paskirtos bausmės trukmės, nuo nusikaltimo sunkumo, nusikaltėlio amžiaus arba nuo grupės, kuriai priklauso nusikaltėlis. „Lengvai“ nusikaltėlių grupei, dažniausiai keliamas reikalavimas atlikti pusę paskirtos laisvės atėmimo bausmės, „sunkiai“ nuteistųjų grupei, kuri apima recidyvistus, keliami griežtesni reikalavimai, paprastai įpareigojama atlikti du trečdalius ir daugiau paskirtos laisvės atėmimo bausmės.

Vokietijoje lygtinis paleidimas gali būti taikomas nuteistiesiems, atlikus 1/2 dalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės, jeigu nuteistasis: 1) bausmę atlieka pirmą kartą ir bausmė neviršija dviejų

metų; 2) kai egzistuoja tam tikros aplinkybės, atsižvelgiant į nusikaltimą, nuteistojo asmenybę ir jo elgesį įkalinimo įstaigoje. Kitais atvejais nuteistieji paleidžiami atlikę 2/3 paskirtos laisvės atėmimo bausmės atsižvelgiant į bausmės trukmę bei įvertinus pakartotinio nusikalstamumo riziką (turi būti patenkinama) ir visuomenės saugumo užtikrinimo galimybę. Privaloma atlikti bausmės trukmę gali būti trunpinama nuo 6 iki 8 dienų per metus, jeigu nuteistasis dirba. Už labai sunkius nusikaltimus nuteisti asmenys laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos taip pat gali būti paleisti lygtinai, atlikę 15 metų paskirtos bausmės. Probacijos tarnybos priežiūra gali būti privaloma (nuo 2 m. iki 5 m. likusios bausmės) arba neprivaloma (nuo 1 m. iki 5 m.) (Padfield et al., 2010, p. 185–190; Dünkel et al., 2019, p. 413). Panašus reguliavimas yra ir Austrijoje bei Estijoje, išskyrus tai, kad Austrijoje, nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos, probacijos tarnybos priežiūra po paleidimo lygtinai yra privaloma bent 10 metų, o Estijoje nuteistiesiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme lygtinis paleidimas taikomas atlikus 30 metų paskirtos bausmės bei kitoms grupėms nuteistųjų, lygtinis paleidimas taikomas atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą, atlikus 2/3 paskirtos laisvės atėmimo bausmės (Sakalauskas, 2019, p. 399). Pavyzdžiui, priešingai nei minėtose šalyse, kuriose lygtinis paleidimas taikomas bendrosios prevencijos tikslais asmenims, atlikusiems 2/3 paskirtos bausmės, Prancūzijoje, Čekijos Respublikoje ir Lenkijoje, reikalavimas atlikti 2/3 paskirtos bausmės taikomas recidyvistams. Taip pat privaloma probacijos tarnybos priežiūra. Asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, lygtinis paleidimas taikomas skirtingai – Prancūzijoje atlikus 15 metų, Čekijos Respublikoje – 20 metų, Lenkijoje – 25 metų (Padfield et al., 2010, p. 175; Sakalauskas, 2019, p. 399–400). Rumunijoje vyrauja ypač griežta bausmių vykdymo politika, o lygtinis paleidimas vadinamas „žiauriu paleidimu“. Privalomas atlikti bausmės terminas gana ilgas, t. y. asmenys, nuteisti iki 10 metų, gali būti paleidžiami atlikę 2/3 paskirtos bausmės, o nuteisti 10 metų ir ilgiau, gali būti paleisti atlikę 3/4 paskirtos bausmės. Nuteistieji, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos gali būti paleisti lygtinai atlikę 20 metų paskirtos bausmės (Dünkel et al., 2019, p. 267).

Privalomas atlikti bausmės terminas gali būti ir kur kas ilgesnis. Įdomi situacija yra Ispanijoje, kur tiek kalėjimo sistema, tiek lygtinis paleidimas skirstomi į grupes. Egzistuoja keturių lygių nuteistųjų klasifikavimo sistema pagal kalėjimus ir taikomą režimą: 1) maksimalaus saugumo (griežto režimo) kalėjimas; 2) paprastas kalėjimas; 3) atviras kalėjimas; 4) lygtinis paleidimas. Lygtinis paleidimas irgi skirstomas į grupes: 1) paprastasis lygtinis paleidimas – taikomas asmenims, atlikusiems 3/4 paskirtos bausmės ir atitinkantiems specialius kriterijus; 2) ankstyvas lygtinis paleidimas – taikomas nuteistiesiems, atlikusiems 2/3 arba 1/2 paskirtos bausmės ir atitinkančius reikalavimus susijusius su gydymu ir darbu (aiškaus kriterijaus tarp paprasto ir ankstyvo lygtinio paleidimo iš tikrųjų nėra); 3) humanitarinis lygtinis paleidimas – taikomas

asmenims, kurie yra 70 – ties ir vyresni arba serga nepagydoma liga; 4) asmenų, nuteistų už terorizmą ir susijusių su organizuotu nusikalstamumu lygtinis paleidimas – taikomas atlikus 3/4 paskirtos bausmės ir jeigu yra neįtraukti į kitas lygtinio paleidimo formas; 5) nuteisti be lygtinio paleidimo (atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą ir paskirtų bausmių terminą); 6) užsieniečiai, neturintys teisėtos gyvenamosios vietos – nuteisti be lygtinio paleidimo galimybės. Probacijos tarnybos priežiūra taikoma neatliktos bausmės daliai ir gali būti pratęsta. Mirties bausmė Ispanijoje apskritai nėra taikoma (Padfield et al., 2010, p. 368–372). Svarbu išskirti ir Vengriją, kurioje lygtinis paleidimas priklauso nuo įstaigos, kurioje nuteistasis atlieka bausmę, t.y. jeigu asmuo atlieka bausmę pataisos įstaigoje, tai lygtinai gali būti paleistas atlikęs 4/5 paskirtos bausmės, jeigu kalėjime – 3/4, kitose įkalinimo įstaigose – atlikus 2/3. Privalomas atlikti 1/2 bausmės terminas taikomas asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme iki 3 m. (Sakalauskas, 2019, p. 401–402).

4.2.2. ELGESYS ĮKALINIMO ĮSTAIGOJE

Nors Rekomendacijoje nėra aiškiai apibrėžti kriterijai, kuriuos nuteistasis, pretenduojantis būti paleistas lygtinai, turi atitikti, tačiau nurodyta, kad kriterijai turi būti aiškūs ir realiai įgyvendintini. Neišvengiama sąlyga – geras elgesys įkalinimo įstaigoje. Nors kai kuriose valstybėse narėse toks kriterijus nėra deklaruojamas, tačiau sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo į jį yra atsižvelgiama, kadangi pagal nuteistojo elgesį įkalinimo įstaigoje galima spręsti apie bausmės efektyvumą ir nuteistojo resocializacijos galimybes visuomenėje.

Pavyzdžiui, Vokietijoje išankstinis paleidimas už gerą elgesį ar dalyvavimą reabilitacijos programose yra realus šansas nuteistiesiems, kurie dirba arba mokosi, tačiau tokia nuostata susilaukia kritikos, kadangi ne visiems nuteistiesiems gali būti užtikrinamos tokios galimybės. Nuteistiesiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, kaip minėta, taip pat yra galimybė būti paleistiems lygtinai, tačiau tokiu atveju atsižvelgiama į nuteistojo asmenybę, elgesį įkalinimo įstaigoje, gyvenimo sąlygas bei įvertinama lygtinio paleidimo nauda nuteistajam (Padfield et al., 2010, p. 191, 193). Gero elgesio įkalinimo įstaigoje nereikėtų vertinti kaip atskiro pagrindo lygtinio paleidimo suteikimui, tai reikėtų vertinti visų lygtiniam paleidimui reikšmingų sąlygų kontekste. Italijoje geras elgesys apima ne tik nuteistojo discipliną ir elgesį kalėjime, bet ir santykius su kalėjimo pareigūnais ir kitais kaliniais. Verta paminėti, kad Italijoje galimas trumpalaikis paleidimas už gerą elgesį – toks instituto reglamentavimas yra naudingas tuo, kad galima suvaldyti įkalinimo daromą žalą ir paruošti nuteistąjį sugrįžti į gyvenimą bendruomenėje (Padfield et al., 2010, p. 284). Ispanijoje sprendžiant dėl lygtinio paleidimo atsižvelgiama į nuteistojo gerą elgesį, kuris gali apimti reikalavimą atlygti padarytą žalą, jeigu nuteistasis turi galimybę. Taip pat

vertinamas ir nuteistojo dalyvavimas gydymo programose bei darbinėje veikloje (Padfield et al., 2010, p. 370). Reikalavimas atlyginti nukentėjusiajam žalą, kaip vienas iš gero elgesio bruožų, yra numatytas Rusijos Federacijoje ir Italijoje (Antonov et al., 2019, p. 206; Dünkel, 2019, p. 19).

Prancūzijoje egzistuoja unikali bausmės švelninimo sistema – visiems nuteistiesiems įkalinimo pradžioje suteikiama bausmės švelninimo galimybė už gerą elgesį ir gali būti panaikinama už blogą elgesį. Turima omenyje, kad jeigu nuteistojo bausmė, pavyzdžiui, yra 4 metai, tai jis bus paleistas po 3 metų ir 3 mėnesių. Taip pat įtvirtinta papildoma bausmės švelninimo galimybė, jeigu nuteistasis dalyvauja reabilitacijos ir reintegracijos programose (tai gali būti išsilavinimo įgijimas, žalos atlyginimas) (Padfield et al., 2010, p. 174). Tokia sistema yra naudinga nuteistiesiems, kadangi sutrumpinus bausmę taip pat trumpėja privalomas atlikti bausmės terminas, kuris yra privalomas lygtiniam paleidimui. Be to, nuteistieji nuo pat pradžių yra motyvuojami teigiamai koreguoti elgesį ir laikui bėgant motyvacija teigiamai elgtis nuosekliai skatinama. Rumunijoje, teismas, sprenddamas dėl lygtinio paleidimo taikymo, turi atsižvelgti į „gerą laiką“ (angl. *good time*), kurį nuteistasis užsitarnavo dirbdamas arba dalyvaudamas mokomosiose programose. Bausmių kodeksas taip pat įpareigoja atsižvelgti į tai, ar nuteistasis sumokėjo kompensaciją aukai ir yra pasitaisęs, todėl gali sėkmingai integruotis į visuomenę. „Pasitaisęs ir gali integruotis į visuomenę“ turi būti suprantama plačiau nei paprastai, tai apima nuteistojo elgesį ir pastangas įgyvendinti sėkmingą reintegraciją, kuri pasireiškia per darbą, mokymasi, religines/kultūrinės veiklas. Jeigu nuteistasis gauna drausminę nuobaudą, lygtinis paleidimas gali būti atidedamas. Tačiau tokio elgesio sistema kaliniams sukelia neužtikrintumo jausmą. Rumunijoje atlikti elgesio analizės tyrimai parodė, kad kaliniai jaučiasi kaip mokykloje – „atrodo, kad išlaikiau baigiamuosius egzaminus, tačiau nežinau įvertinimo. Tas pats ir lygtinio paleidimo atveju, aš žinau, kad išėsiu, bet neživaizduoju kada“ (Dünkel et al., 2019, p. 267–268).

Nagrinėjamame kontekste galima paminėti ir Lietuvą, kuri šiame darbe priskiriama prie valstybių, kurios taiko mišrųjį lygtinio paleidimo modelį, tačiau geras elgesys įkalinimo įstaigoje taip pat vertinamas, kaip viena iš sąlygų lygtinio paleidimo taikymui. Lietuvoje teismai, sprenddami dėl lygtinio paleidimo taikymo nuteistiesiems, savo sprendimuose gerą elgesį pataisos įstaigoje apibrėžia kaip pataisos įstaigos vidaus taisyklių laikymąsi, už kurį skiriami paskatinimai. Jeigu taisyklių yra nesilaikoma, skiriamos nuobaudos, kurios vertinamos kaip blogas elgesys (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taip pat geras elgesys gali būti vertinamas pagal nuteistojo užimtumą įkalinimo įstaigoje, t. y. jeigu nuteistasis noriai dirba, mokosi, aktyviai dalyvauja socialinės reabilitacijos programose bei pozityvaus užimtumo priemonėse, tai indikuoja teigiamus pokyčius nuteistojo elgesyje (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Priešingai nei Lietuvoje, Nyderlanduose vyrauja

griežtesnė politika. Jeigu nuteistasis įkalinimo metu blogai elgiasi ar pakartotinai nusikalsta, tai gali būti pagrindas lygtinio paleidimo netaikymui arba atidėjimui (Padfield et al., 2010, p. 303).

4.2.3. PAKARTOTINIO NUSIKALSTAMO ELGESIO RIZIKA

Daugelyje tarptautinių teisės aktų taip pat ir valstybių nacionaliniuose teisės aktuose nurodoma, kad bausmės tikslai turi būti orientuoti į nuteistojo resocializaciją ir integraciją į visuomenę. Iš esmės bausmė turi mažinti nuteistojo pakartotinio nusikaltimo riziką, nes vis dėlto kiekvienos valstybės siekis yra, kad asmuo, padaręs nusikaltimą, taptų visaverčiu, įstatymų besilaikančiu, visuomenės piliečiu. Lygtinis paleidimas gali būti priemonė kaip tokia, kuri gali padėti pasiekti tokį tikslą, nes kaip ir Rekomendacijoje (2003) 22 nurodyta, lygtinis paleidimas yra efektyvi priemonė mažinti pakartotinį nusikalstamumą. Lygtinio paleidimo institutas yra neatsiejamas nuo valstybės poreikio užtikrinti visuomenės saugumą, iš to seka, kad visa teisinė sistema turi būti tokia, kuri užtikrintų tiek nuteistųjų, tiek visuomenės poreikių įgyvendinimą. Atsižvelgiant į tai, viena iš lygtinio paleidimo sąlygų – pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas, kaip sąlyga užtikrinanti visų asmenų interesus ir ribojanti beatodairišką instituto taikymą. Priešingai nei automatinio lygtinio paleidimo modelio atveju, kur rizika nėra vertinama ir susidaro reali terpė nusikaltėlio recidyvui.

Austrijoje laikomasi nuostatos, kad lygtinis paleidimas turėtų tokį patį specialų prevencinį poveikį kaip ir bausmės atlikimas įkalinimo įstaigoje. Vertinant recidyvo riziką, turi būti atsižvelgiama, ar aplinkybės, kurios buvo padarant nusikaltimą, pasikeitė po dalies bausmės atlikimo. Jeigu nuteistasis gydomi priklausomybes ar kitas ligas ir savanoriškai pasižada dalyvauti gydymo programose po paleidimo, lygtinis paleidimas tokiu atveju turėtų būti svarstomas visada, kadangi dalyvavimas įvairiose programose mažina pakartotinį nusikalstamumą (Padfield et al., 2010, p. 53). Būtų logiška manyti, kad norint taikyti lygtinio paleidimo institutą, nuteistojo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika turi būti žema, siekiant užtikrinti visuomenės saugumą, tačiau ne visose valstybėse keliamas toks reikalavimas. Pavyzdžiui, Vokietijoje, sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo pakanka nustatyti pateisinamą/patenkinamą pakartotinio nusikalstamumo rizikos laipsnį visuomenės saugumo atžvilgiu. Taip pat aukšta rizika negali būti kaip savarankiškas pagrindas atsisakyti taikyti lygtinio paleidimo institutą net ir tose bylose, kuriose nuteisti nusikaltėliai už rimtus smurtinius nusikaltimus (Padfield et al., 2010, p. 187–188).

Kai vienose valstybėse aptariama lygtinio paleidimo sąlyga – pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas tėra viena iš daugelio sąlygų, tuo tarpu kitose šalyse tai laikoma kaip viena pagrindinių. Slovėnijoje, lygtiniam paleidimui keliamos dvi sąlygos: formali – atliktos bausmės dalis ir esminė – pagrįstas manymas, kad nuteistasis nedarys naujų nusikalstamų veikų. Baudžiamajame kodekse nurodyti kriterijai pagal kuriuos vertinama nuteistojo pakartotinio

nusikalstamumo galimybė: 1) ar nuteistasis yra recidyvistas; 2) padaryti nusikaltimai prieš bausmės atlikimo pradžią; 3) nuteistojo požiūris į nusikaltimą ir auką; 4) elgesys bausmės atlikimo metu; 5) pastangos ir progresas dalyvaujant priklausomybių gydymosi programose; 6) reintegracijos į visuomenę galimybės. Tokia sistema susilaukia negatyvios kritikos, kadangi Slovėnijos teisėje nėra įtvirtintų aiškių prognozavimo instrumentų, o vertinimas grindžiamas lygtinio paleidimo komisijos narių patirtimi (Padfield et al., 2010, p. 344, 349, 355).

Ispanijoje atlikti tyrimai parodė, kad tik nedaugelis nuteistųjų yra paleidžiami lygtinai. Tam yra keletas priežasčių: 1) privalomos atlikti bausmės terminas yra ilgas; 2) rizikos faktoriai (ankstesni teistumai); 3) blogas elgesys ir taisyklių pažeidinėjimai. Teisėjai, kurie sprendžia dėl lygtinio paleidimo taikymo nuteistiesiems nurodė, kad kai kurie iš minėtų faktorių yra lemiami. Ispanijoje lygtinis paleidimas taikomas tik tiems nusikaltėliams, kurių pakartotinio nusikalstamumo rizika yra žema. Asmenys, kuriems netaikomas lygtinis paleidimas, priskiriami asmenims, kurių pakartotinio nusikalstamo rizika yra aukšta, nors tokia nuostata prieštarauja atliktiems tyrimams, kurie parodė, kad lygtinis paleidimas yra efektyvesnis kai taikomas aukštai rizikai priklausantiems nusikaltėliams (Padfield et al., 2010, p. 384–387).

Nyderlanduose iš nuteistojo reikalaujama, kad nuteistasis, kurio pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika yra aukšta, atlikdamas bausmę įkalinimo įstaigoje, ją mažintų, t. y. dalyvautų įvairiose programose. Jeigu nuteistasis nesiekia mažinti rizikos, lygtinis paleidimas gali būti netaikomas arba atidedamas. (Padfield et al., 2010, p. 303). Belgijoje, priešingai nei Nyderlanduose, lygtinis paleidimas nuteistajam negali būti taikomas jeigu egzistuoja neigiama prognozė (Padfield et al., 2010, p. 409). Nyderlanduose rizikos vertimo sistema labai panaši į esančią Lietuvoje („OASys“ metodiką) ir yra grindžiama statiniais arba dinaminiais faktoriais, kuriems gali daryti įtaką tam tikri veiksniai. Aplinkos veiksniai – socialinės paramos trūkumas, priklausomybės, menkas išsilavinimas arba klinikiniai veiksniai – negebėjimas kontroliuoti impulsų, pykčio ir priešiško, neigiamas požiūris į gydymą. Nyderlanduose atliktų tyrimų pagrindu, laikomasi nuostatos, kad nusikaltėlio etniniai biografiniai faktai arba kultūra gali turėti įtakos pakartotiniam nusikalstamumui, kadangi galima nustatyti priežastis, kurios galėjo paskatinti nusikaltėlį nusikalsti iš pat pradžių (pavyzdžiui menkas išsilavinimas) (Padfield et al., 2010, p. 311–312).

Nagrinėjamame kontekste taip pat verta paminėti Lietuvą, kurioje nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas yra viena iš pagrindinių sąlygų taikyti lygtinį paleidimą. Iš nuteistojo yra reikalaujama, kad nusikalstamo elgesio rizika būtų maža arba padaryta akivaizdi pažanga ją mažinant. Lietuvoje yra naudojama „OASys“ metodika, pagal kurią nustatoma žema, vidutinė arba aukšta rizika. Teismai sprendimuose nurodo, kad net ir esant žemai nuteistojo pakartotinio nusikalstamumo rizikai, jis ne tik gali, bet netgi privalo nuolatos ją koreguoti, t. y. mažinti riziką

rodančius balus (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Apie nuteistojo pažangą, mažinant savo nusikalstamo elgesio riziką, sprendžiama vertinant jo individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytų priemonių įgyvendinimą, dalyvavimą elgesio pataisos programose bei šių priemonių ir programų įtaką nuteistojo kriminogeniniams veiksniams (Kauno apygardos teismo 2021 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Analizuojant rizikos vertinimo sistemą ir ieškant optimaliausio modelio galima išeiti už Europos ribų. Vienos perspektyviausių vertinimų sistemos „Rizika – poreikis – reagavimas“ (angl. *Risk – Need – Responsivity*) (toliau – RPR) pradininkė yra Kanada, kurios pavyzdys sukėlė atgarsius ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Švedijoje imta taikyti tokius pačius vertinimo principus. Rizikos dalį sudaro du aspektai: prognozavimas ir atitikimas. Prognozavimas susijęs su kriminogeninių rizikos veiksnių klasifikavimu, kuris apima asmenines ir situacines aplinkybes. Atitikimas yra suvokimas, kad gydymo intensyvumas priklauso nuo nuteistojo rizikos. Vienas iš teorijos pradininkų Andrews nurodė, kad aukštai rizikai priklausantiems nusikaltėliams turi būti taikomas intensyvus gydymas, kai tuo tarpu mažai rizikai priklausantiems nusikaltėliams turi būti taikoma tik minimali intervencija (Basset, 2016, p. 14). Rizikos apskaičiavimas gali gana tiksliai nuspėti recidyvą. Poreikio dalis apima kriminogeninius rizikos faktorius, kurie skatina nusikalstamumą. Pagrindiniai kriminogeniniai veiksniai: 1) antisocialus asmenybės modelis; 2) nusikalstamas požiūris (paprastai asmuo mano, kad nusikaltimas yra gyvenimo dalis arba kad asmuo negali kontroliuoti nusikalstamo elgesio); 3) socialinė parama; 4) šeimos santykiai 4) mokykla, darbas ir poilsiniai užsiėmimai. Nustačius nuteistojo kriminogeninius poreikius, būtų galima pritaikyti atitinkamą gydymą. Reagavimas apima gydymą ir jį teikiančias institucijas. Atlikti tyrimai parodė, kad mažiau subrendę kaliniai teigiamai reaguoja į mažiau išsilavinusius prižiūrėtojus, kai tuo tarpu labiau subrendę kaliniai geriau sutaria su labiau išsilavinusiais prižiūrėtojais. Būtent visi Kanadoje taikomi rizikos vertinimo instrumentai yra grindžiami RPR principu (Basset, 2016, p. 14–15). Pažymėtina, kad Kanadoje dauguma federalinių institucijų turi specifinę vertinimo sistemą, t. y. nauji kaliniai jau nuo pat pradžių dalyvauja tam tikruose užsiėmimuose, kurių metu vertinama pakartotinio nusikalstamumo rizika ir nustatomi kalinio poreikiai (Basset, 2016, p. 17).

Svarbu paminėti, kad prognozavimas yra galimybės konstatavimas ir kad ir kokia sėkminga bebūtų vertinimo sistema visuomet egzistuoja klaidos rizika. Iš to seka, kad kai kuriose šalyse lygtinio paleidimo sąlygos tiesiog realiai negali būti įgyvendintos. Pavyzdžiui Vokietijoje iš asmenų, kurie nuteisti už seksualinius nusikaltimus reikalaujama visiškos pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos nebuvimo, o tai yra nerealu, kadangi rizikos prognozavimas negarantuoja 100 proc. teisingų rezultatų. Visuomet egzistuoja klaidingos prognozės galimybė, t. y. nustatoma, kad

recidyvo rizika yra neigiama (nenusikals ateityje), tačiau iš tikrųjų informacija yra klaidinga ir nuteistasis, kurio yra teigiama prognozė, paleistas lygtinai daro naujus nusikaltimus, o tie asmenys, kurių rizika buvo nustatyta aukšta, iš tikrųjų nėra recidyvistai (Padfield et al., 2010, p. 430). G. Sakalauskas nagrinėdamas rizikos prognozavimą priėjo prie išvados, kad asmenų, kuriems nepagrįstai nebuvo taikytas lygtinis paleidimas, skaičius visuomet bus gerokai didesnis už skaičių asmenų, kuriems jis buvo taikytas nepagrįstai (Sakalauskas, 2019, p. 416). Pozityvios praktikos modeliu būtų galima laikyti Rumunijoje vyraujančią programą – „Pakartotinio nusikalstamumo rizikos mažinimas“, kuri apima kalėjimo ir probacijos darbuotojų bendradarvimą, siekiant sukurti intervenciją „kas veikia“ (angl. *what works*) kaip pasipriešinimo modelį. Tai reiškia, kad bandoma ieškoti ir ieškoma veiksmingų būdų mažinti recidyvą atsižvelgiant į nuteistųjų elgesio tendencijas ir praktiką (Dünkel et al., 2019, p. 276).

Pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas yra viena iš sąlygų taikyti lygtinį paleidimą, kuri gali būti esminė arba kaip viena iš daugelio. Analizė leidžia daryti išvadą, kad rizikos vertinimas visuomet siejamas su visuomenės saugumo užtikrinimu. Jeigu nustatoma, kad nusikaltėlio pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika yra aukšta, mažai tikėtina, kad nuteistasis galės būti lygtinai paleistas, nes daugelio šalių siekiamybė – žema rizika, nors aukštos rizikos nereikėtų vertinti kaip pagrindo atsisakyti taikyti lygtinį paleidimą. Taip pat nustatyta, kad recidyvo rizika nustatoma atsižvelgiant į tam tikrus kriminogeninius faktorius, kurie paprastai būna dinaminiai, todėl ir vertinimas nėra pakankamai tikslus, o nustatoma tik galima elgesio prognozė.

4.2.4. LYGTINĮ PALEIDIMĄ TAIKANČIOS INSTITUCIJOS

Subjektas, taikantis lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, – įstatymo įgaliota institucija, įstaiga ar pareigūnas, priimančias sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Ir Tokijo, ir Europos Tarybos taisyklės įtvirtina nuostatą, kad klausimai dėl alternatyvių priemonių taikymo tvarkos ir sąlygų turi būti išspręsti įstatyme. Europos Tarybos taisyklės taip pat pabrėžia, kad teisminei institucijai (teismui, teisėjui ar prokurorui) turi būti nustatyta teisė spręsti klausimus, susijusius su alternatyvių laisvės atėmimo priemonių (taip pat ir lygtinio paleidimo) panaikinimu ar pakeitimu (Mesonienė, 2006, p. 78). Tačiau tarptautiniai dokumentai valstybių narių neįpareigoja įtvirtinti nepriklausomo valstybės organo sprendžiančio klausimus susijusius su lygtiniu paleidimu, todėl valstybėms paliekama pasirinkimo laisvė. Nors Rekomendacijoje (2003) 22 galima išvėlyti minimalias gaires susijusias su sprendimą priimančiomis institucijomis. Rekomendacijoje nurodoma, kad turi būti numatyti tam tikri rizikos ir poreikių vertinimo instrumentai, kurie padėtų institucijoms priimti sprendimus; turi būti sprendimus priimančioms asmenims suteiktos galimybės

dalyvauti įvairiuose mokymuose susijusiuose su lygtiniu paleidimu, kuriuose dalyvautų įvairių sričių ekspertai; turi būti imtasi priemonių, kad būtų užtikrintas sprendimų nuoseklumas. Kiekvienoje valstybėje įtvirtintos skirtingos sprendimą priimančios institucijos atsakingos už lygtinį paleidimą. Tai gali būti teisminės, neteisminės arba mišrios institucijos:

1) Už lygtinį paleidimą atsakinga teisminė institucija. Pavyzdžiui, Prancūzijoje dėl asmenų, nuteistų laisvės atėmimo bausme iki 10 m., sprendžia už bausmės vykdymą teisėjas atsakingas. Dėl kitų asmenų, kurie gali būti paleidžiami lygtinai esant tam tikroms sąlygoms, sprendžia teismas, nagrinėjantis bylas po nuteisimo. Kroatijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Lenkijoje ir Ispanijoje už lygtinį paleidimą atsakingi teismai vykdančys bausmes (Padfield et al., 2010, p. 410–417). Italijoje klausimus susijusius su išankstiniu paleidimu sprendžia priežiūros teismas (angl. *Supervision Tribunal*), kuris yra sudarytas iš teismo prezidento, teisėjo, kurio jurisdikcijoje yra nuteistasis, ir dviejų tam tikros srities ekspertų (Padfield et al., 2010, p. 272).

2) Už lygtinį paleidimą atsakinga neteisminė institucija. Danijoje sprendimą priimanti institucija yra institucinė valdžia – teisingumo ministras, atsakingas už kalėjimų ir probacijos veiklą. Anglijoje ir Velse, taip pat Škotijoje, tais atvejais kai taikomas sąlyginis paleidimo modelis asmenims, nuteistiems neterminuota laisvės atėmimo bausme (paprastai laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme), lygtinį paleidimą taiko lygtinio paleidimo komisija. Slovėnijoje dėl lygtinio paleidimo sprendžia taip pat lygtinio paleidimo komisija, kurią sudaro Aukščiausiojo Teismo teisėjas, prokuroras ir Teisingumo ministerijos atstovas (iš Kalėjimų Administravimo skyriaus), kuris paprastai yra nuolatinis komisijos narys (Padfield et al., 2010, p. 410, 416). Nyderlanduose sprendimą priima prokuroras, remdamasis kalėjimo ir probacijos tarnybos rekomendacijomis (Padfield et al., 2010, p. 304).

3) Už lygtinį paleidimą atsakinga mišri institucija. Pavyzdžiui Belgijoje, dėl asmenų, nuteistų 3 metams ir daugiau laisvės atėmimo bausme sprendžia kalėjimo administracija, visais kitais atvejais sprendimą dėl lygtinio paleidimo priima nuosprendį vykdančias teismas. Teismą sudaro: teisėjas, socialinės reintegracijos ekspertas ir kalinimo įstaigos ekspertas (Padfield et al., 2010, p. 425). Verta paminėti ir Lietuvos situaciją, kadangi pagal dabartinį teisinį reguliavimą, dėl lygtinio paleidimo sprendžia trys atskiri organai, t. y. pataisos įstaigos direktorius (automatinio lygtinio paleidimo atveju), teismas ir lygtinio paleidimo komisija. Verta pažymėti ir tai, kad Belgijoje, sprendimą priimanti institucija taip pat priklauso nuo paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmės, tuo tarpu Lietuvoje siejama su grupe, kuriai priklauso nuteistasis.

Taigi, darytina išvada, kad skirtingose valstybėse skirtingos institucijos atsakingos už lygtinio paleidimo taikymą. Šiuo atveju standartinis modelis neegzistuoja. S. Mesonienė dar 2006 m. nagrinėdama lietuviškąjį lygtinio paleidimo taikymo modelį užsienio šalių kontekste pažymėjo, kad

jeigu klausimus susijusius su lygtinio paleidimo instituto taikymu spęstų tik viena kompetentinga institucija, būtų išvengta mechaniško įstatymo taikymo, būtų lengviau nuteistiesiems nustatyti būtent tas pareigas, kurios atitinka jų resocializacijos poreikius, kadangi užsienio šalių praktika rodo, kad tik vieningas lygtinio paleidimo rengimo ir taikymo procesas sudaro prielaidas siekti nuteistųjų resocializacijos (Mesonienė, 2006, p. 78). Tournier nagrinėdamas Rekomendaciją (2003) 22 taip pat nurodė, kad problemų gali kilti tuomet, kai sprendimo priėmimo procese dalyvauja daugiau nei vienas savarankiškas organas (Tournier, 2004, 29 punktas). Kai kurie autoriai teigia, kad žinoma sprendimo priėmimo procese turėtų dalyvauti psichologai, psichiatrai ir kalėjimo administracija, tačiau galutinį sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo turėtų priimti teisminė institucija, t. y. teisėjai ir netgi tie teisėjai, kurie dalyvavo nuosprendžio priėmimo procese (Dünkel et al., 2019, p. 406). Pritartina specialistų nuomonei, kad vis dėlto dėl lygtinio paleidimo turėtų spęsti viena kompetentinga institucija, kuri būtų sudaryta iš keleto narių, kurie specializuotųsi įvairiose srityse.

4.3. MIŠRUSIS LYGTINIO PALEIDIMO MODELIS

Laikui bėgant ir keičiantis visuomeniniams poreikiams, valstybės netiesiogiai yra įpareigos nuolat tobulinti teisines sistemas ir ieškoti optimaliausio varianto teikiančio daugiausia naudos. Kai kurios šalys renkasi tiesiog papildyti arba pakeisti baudžiamąją teisę, o kai kurios šalys renkasi diegti naujas sistemas. Žvelgiant į lygtinio paleidimo instituto priešistorę, prieiname prie išvados, kad instituto taikymas prasidėjo nuo vienos pagrindinės problemos – kalėjimų perpildymo, kas yra aktualu ir XXI amžiuje. Valstybės problemą rinkosi spęsti taikydamos sąlyginį lygtinio paleidimo modelį, kitos automatinį ir tik nedaugelis rinkosi mišrųjį, kuris apima abejus modelius (automatinį – esant trumpai bausmei ir sąlyginį – esant ilgai bausmei). Nors kaip Pierre V. Tournier pastebi, taikant privalomąjį lygtinio paleidimo modelį asmenims, kuriems paskirta bausmė yra trumpa, lygtinio paleidimo galimybė iš tikrųjų neturi jokios reikšmės (Tournier, 2004, 23 punktas).

Vienos iš pirmųjų valstybių pradėjusios taikyti mišrųjį lygtinio paleidimo modelį – Anglija ir Velsas. Nors paprastai minėtosios šalys priskiriamos prie šalių, taikančių automatinį lygtinį paleidimą, vis dėlto lygtinio paleidimo institutas diferencijuojamas pagal nusikaltimo sunkumą ir paskirtos bausmės trukmę. Turima omenyje, kad asmenims, kurių bausmė yra apibrėžta, lygtinis paleidimas taikomas automatiškai atlikus pusę (1/2) paskirtos laisvės atėmimo bausmės arba du trečdalius (2/3) už sunkius nusikaltimus. Asmenims, kurių bausmė neapibrėžta arba paskirta laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos, taikomas sąlyginis lygtinis paleidimas atlikus teisėjo paskirtos bausmės dalį, kuri gali būti nuo 12 iki 30 metų. Dėl tokių asmenų lygtinio paleidimo sprendžia

lygtinio paleidimo komisija atsižvelgdama į nuteisto praeitį ir ankstesnius nusikaltimus, pastangas taisyti elgesį, santykius su kalėjimo administracija ir kitais kaliniais, santykį su nusikaltimo auka, pastangas mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką, sveikatos problemas ir kt. Iš esmės sąlyginis lygtinio paleidimo modelis taikomas aukštai rizikai priklausantiems asmenims, tik įvertinus, kad jų rizika sumažėjusi tiek, kad visapusiškas visuomenės saugumas gali būti užtikrinamas (Padfield et al., 2010, p. 117, 119–120).

Belgijoje lygtinis paleidimas pasižymi gana specifika sistema. Lygtinis paleidimas automatiškai nuteistiesiems taikomas atlikus 1/4 arba 1/6 paskirtos bausmės, jeigu ji neviršija 1 metų. Ilgesnių bausmių atveju – atlikus 1/3 bausmės, o recidyvo atveju kai bausmė virš 3 m.– atlikus 2/3 bausmės, šiuo atveju reikalaujama išskirtinai neigiamos prognozės nebuvimo (Sakalauskas, 2019, p. 398). Asmuo, kuris atitinka lygtinio paleidimo kriterijus, turi pateikti „Reintegracijos planą“, kuris turėtų parodyti nuteistojo norą sugrįžti į visuomenę ir įdėtas pastangas siekiant šio tikslo (Bowens et al., 2012, p. 21). Škotijoje, automatinis lygtis paleidimas taikomas asmenims, kurie yra atlikę 1/2 paskirtos laisvės atėmimo bausmės, kuri neviršija 4 metų. Jeigu bausmė viršija 4 metus, asmuo gali būti paleistas atlikęs pusę arba du trečdalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės, atsižvelgiant į asmens pakartotinio nusikalstamumo riziką, t. y. jeigu ji yra patenkinama visuomenės atžvilgiu. Graikijoje, lygtinis paleidimas galimas atlikus 2/5 bausmės, kurios terminas yra iki 5 metų, atlikus 3/5 – bausmės, kurios terminas yra nuo 5 iki 20 metų, 4/5 – atliekant bausmę už narkotikus. Lygtinis paleidimas grindžiamasis palankia rizikos prognoze, vertinamas geras elgesys įkalinimo laikotarpiu. Automatinis lygtinis paleidimas taikomas tik esant sveikatos problemoms (Padfield et al., 2010, 413, 416). Lietuvą galima priskirti būtent mišriajam modeliui. Po 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojusių LR BVK pakeitimų, asmenys atlikę 1/3, 1/2 arba 2/3 paskirtos laisvės atėmimo bausmės, įvertinus pakartotinio nusikalstamumo riziką (reikalavimas, kad būtų žema arba akivaizdi pažanga ją mažinant), paleidžiami lygtinai. Nuteistieji atlikę 3/4 paskirtos laisvės atėmimo bausmės paleidžiami automatiškai, taikant intensyvią priežiūrą.

Vertinant automatinio, sąlyginio ir mišraus lygtinio paleidimo modelio taikymo efektyvumą pagal kalinių skaičių Europos šalyse, galime daryti išvadą, kad procentaliai nuo 2009 m. iki 2019 m. kalinių skaičius valstybėse kito labai nežymiai. Didžiausi pokyčiai pastebimi (aptartų šalių kontekste) Suomijoje, Ispanijoje, Švedijoje, Nyderlanduose. Lietuvoje kalinių skaičius per 10 metų sumažėjo tik 10,9 proc. (žr. 1 lentelė.). Pagal lygtinai paleidžiamų asmenų skaičių laikotarpiu nuo 2015 m. iki 2018 m., didesni pokyčiai pastebimi Suomijoje, Graikijoje, Švedijoje bei Anglijoje ir Velse. Tuo tarpu Lietuvoje daugiausiai lygtinai paleistų asmenų buvo 2015 m. (42,7 proc.), o vėliau mažėjo (žr. 2 lentelė.) (Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE I, SPACE II).

1 lentelė. Kalinių skaičiaus tendencijos Europos Sąjungos šalyse 2009–2019 m.

Šalis	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2018	2019	Pokytis nuo 2009 m.iki 2019 m. proc
Austrija	101,1	102,9	104,7	104,1	104,5	104,1	105,3	101,5	101,6	105,6	3,9
Belgija	101,4	105	107,5	111,1	114	118,2	114,3	102,7	-	94,9	-6,4
Bulgrija	122,8	127,0	134,1	135,2	128,4	115,7	105,3	116,7	99,1	106,7	-13,1
Kroatija	113,5	120	118,5	110,9	102,1	88,6	79,1	74,2	77,7	78,9	-30,5
Kipras	110,8	109,9	107,8	107,9	93,7	79,4	77,2	78,7	74,4	82,5	-25,5
Čekijos Respublika	211,2	209,9	220,9	215,5	154,7	177,5	198	213	208,8	202,6	-4,1
Danija	67,5	71,3	71	68,6	73	63,7	56,6	59,7	63,2	68,9	2,1
Estija	266,1	260,3	254,6	257,8	246,6	225,1	210,5	202,9	191,4	181,1	-32
Suomija	67,4	62	60,7	59,2	57,6	56,8	55	56,7	51,1	49,8	-26,1
Prancūzija	103	103,5	111,3	117,1	119,5	117,9	114,5	102,6	104	104,5	1,4
Vokietija	89,3	87,6	88,4	86,2	84,1	81,4	78,4	78,4	77,5	76,7	-14,2
Graikija	105,8	102,2	111	112,6	113,4	116,2	108,7	89,2	93,5	99	-6,4
Vengrija	164,1	164,4	174,4	177,1	184,8	185	180,3	184,8	-	169,5	3,3
Airija	86,7	95,7	93,1	94,2	88,2	82,6	80,1	78,1	79,6	81,2	-6,3
Italija	108,4	115,5	113	111,6	108,6	89,3	86,2	89,3	96	99,6	-8,1
Latvija	323,6	319,6	316	303	257,2	240,3	221,5	212,6	194,6	183,4	43,3
Lietuva	260,5	282,8	311,3	334	323,7	305	274,6	244,1	234,9	232,1	-10,9
Lenkija	220,3	212,3	213,8	221,1	207,5	203,5	186,4	188,4	194,4	190,1	-13,7
Nyderlandai	70,5	70,8	69,5	67,7	62,9	58,6	53,3	51,4	54,2	56,4	-20
Novėgija	68,4	74,8	71,8	71,2	72,2	72,8	70,9	73,9	65,4	60,6	-11,5
Rumunija	132,2	138,9	147,6	158,7	165,4	158,6	144,1	140,5	118	106,6	-19,4
Slovėnija	67,2	66	62,1	67	66,1	73,8	67,8	63,4	65,1	67,1	-0,1
Ispanija	169,4	163,2	154,3	148,7	145,7	141,7	137,8	130,7	126,7	125,7	-25,8
Švedija	77,2	74,1	71,6	67,8	61,4	60,8	59,2	58,5	56,5	59,7	-22,7
Šveicarija	79	79,4	77,1	83	88	85,1	83,6	83	81,4	81,3	2,9
Škotija	155,5	150,4	156,6	153,5	149	147,6	144,6	142,4	136,8	146	-6,1
Anglija ir Velsas	151,6	153,3	152,6	152,6	147,7	149,6	149,5	146,4	142,4	137,9	-9,1

2 lentelė. Lygtinai paleistų asmenų dalis pasirinktose Europos Sąjungos šalyse 2015–2018 m. (proc.)

Šalis	2015	2016	2017	2018
Austrija	-	8,7	8,4	8,9
Belgija	-	2,3	2,1	2,1
Čekijos Respublika	0,9	5,8	9,2	10,2
Suomija	-	19,3	21,8	22,5
Prancūzija	-	7,7	5,3	5,4
Graikija	0,2	28	29,7	26,6
Italija	18,6	3,6	3,8	3,2
Lietuva	42,7	9,2	4,6	2,8
Nyderlandai	-	3,2	3,6	4,4
Ispanija	-	8,3	6	5,8
Švedija	-	23,9	22	23,6
Anglija ir Velsas	-	33,1	35,2	36,6
Škotija	-	4,1	4,5	4,1

4.4. PRIEŽIŪRA IR PROBACIJOS SĄLYGOS LYGTINIO PALEIDIMO METU

Europos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodomas tik pavyzdinis sąrašas sąlygų, kurios gali būti pritaikytos asmeniui paleistam lygtinai, pavyzdžiui, žalos atlyginimas nukentėjusiajam, priklausomybių arba kitas gydymas, susijęs su nuteistojo medicinine būkle, dėl kurios galėjo būti padarytas nusikaltimas, įpareigojimas dirbti, mokytis arba užsiimti tam tikra veikla, dalyvavimas asmeninio tobulėjimo programose, draudimas gyventi ar lankytis tam tikrose vietose. Probacijos sąlygos nuteistajam turėtų būti aiškios, suprantamos ir nuteistasis turėtų būti supažindintas su sąlygų nesilaikymo pasekmėmis. Pagrindinis reikalavimas – institucija priimanti sprendimą ir skirdama probacijos sąlygas privalo išimtinai atsižvelgti į nuteistojo asmenybę, socialinę aplinką, gyvenimą įkalinimo įstaigoje ir kitas reikšmingas aplinkybes, t. y. sąlygos turi būti individualizuotos. Taip pat nuteistajam gali būti skiriama priežiūra, kurios laikotarpis neturėtų būti didesnis nei paskirta bausmė. Už priežiūrą atsakingi asmenys, nuteistiesiems turėtų padėti integruotis į visuomenę. Priežiūros metu turi būti galimybė sąlygas koreguoti atitinkamai pagal pasikeitusią situaciją. Nagrinėjamame kontekste verta paminėti, kad probacijos sąlygas gali skirti lygtinį paleidimą taikančioji institucija arba už probaciją atsakinga institucija (Lietuvoje, Suomija).

Kai kurių užsienio šalių teisės aktuose ir literatūroje, įskaitant Lietuvą, probacijos sąlygos dar vadinamos nuteistojo pareigomis, kurios gali būti skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Bendrosios pareigos skirtos visiems nuteistiesiems ir jos yra privalomos, specialiosios pareigos paprastai yra skirtos tam tikrai grupei nuteistųjų, pavyzdžiui, lygtinai paleistiems asmenims, ir gali

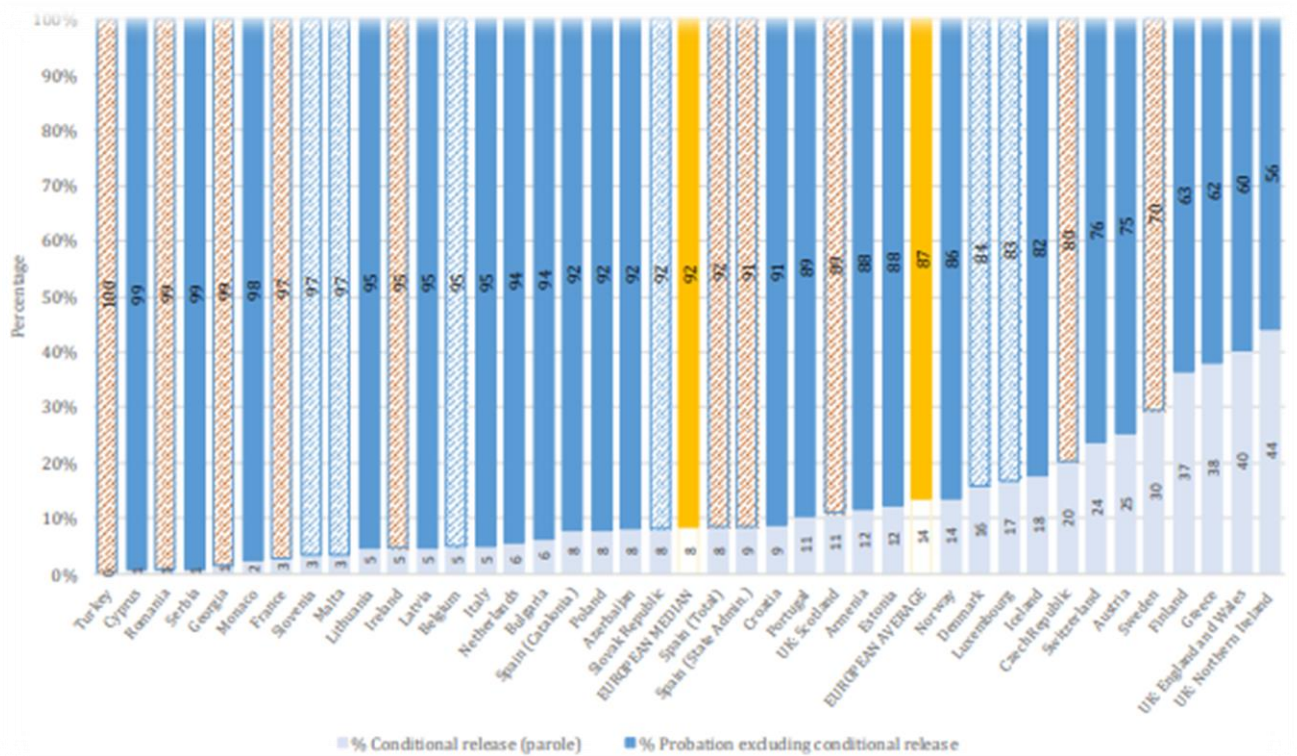
būti skiriamos pasirinktinai. Puikus pavyzdys Lietuvos Respublika, kurioje probacijos sąlygos/pareigos numatytos Probacijos įstatyme, kuriame specialiosios pareigos priskirtos lygtinai paleistiesiems nuteistiesiems. Bendrosios sąlygos apima bendradarbiavimą su probacijos darbuotoju, t. y. informaciją apie probacijos sąlygų vykdymą, susitikimai su probacijos darbuotoju (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2020). Kitose užsienio šalyse, bendros/privalomos sąlygos kur kas platesnės ir apima ne tik kontaktavimą su prižiūriniu. Pavyzdžiui, Anglijoje, Velse ir Škotijoje, reikalaujama, kad probuojamasis nuolat palaikytų kontaktą su probuotoju, informuotų apie išvykimus, nustatytu laiku susitiktų su prižiūrėtoju, be leidimo neišvyktų iš šalies, įsidarbinti į tam tikrą vietą tik prižiūrėtojui patvirtinus, pakartotinai nebusikalsti (Dandurand et al., 2008, p. 21; Padfield et al., 2010, p. 323).

Sąlygų skirstymas į bendrąsias arba specialiąsias paprastai siejamas su rizikos vertinimu ir visuomenės saugumu. Be kita ko, laikomasi nuostatos, kad specialiosios sąlygos gali padėti nuteistiesiems įgyventi jų reintegracijos tikslus ir užtikrinti jų poreikius. Specialiosios sąlygos gali būti skirstomos į dvi grupes: 1) sąlygos, susijusios su nusikaltėlio nusikalstamu elgesiu (reikalavimas, kad nusikaltėlis vengtų tam tikrų vietų, pvz., mokyklų, jeigu asmuo nuteistas už seksualinius nusikaltimus, susijusius su vaikais; reikalavimas atsisakyti svaigalų ir (arba) narkotikų vartojimo; reikalavimas vengti kontakto su tam tikrais asmenimis; reikalavimas gyventi tam tikroje vietoje; reikalavimas nuolat bendrauti su savanoriu ar kitu asmeniu; reikalavimas dalyvauti tam tikroje gydymo programoje; komendanto valanda); 2) sąlygos, kurios padeda įgyti informacijos apie nusikaltėlį (apima visus kitus reikalavimus, pavyzdžiui, šlapimo analizė, elektroninis stebėjimas (intensyvi priežiūra) ir kt.) (Dandurand et al., 2008, p. 20). Būtina pažymėti, kad ne visose valstybėse sąlygos yra skirstomos. Esama teisinio reguliavimo, kuriame numatytos bendro pobūdžio sąlygos taikomos visiems. Pavyzdžiui Suomijoje, lygtinio paleidimo komisija sprendama dėl lygtinio paleidimo taikymo, gali reikalauti, kad nuteistasis dalyvautų reabilitacijos ir kitose gydymosi programose, atlygintų žalą, įsidarbintų, nebendrautų su tam tikrais asmenimis, nesilankytų tam tikrose vietose ir kt. Tam tikrais atvejais įpareigojami gali būti grindžiami išimtinai nuteistojo gyvenimo stiliumi (nevertoti alkoholio, priklausomybių gydymas) (Austrija) (Padfield et al., 2010, p. 55, 160).

Kaip ir Lietuvoje, taip ir kitose Europos šalyse, lygtinis paleidimas nėra tiesiog nuteistųjų paleidimas į laisvę, kadangi atlikdami likusią laisvės atėmimo bausmės dalį neizoliuoti nuo visuomenės, nuteistieji yra įpareigojami laikytis tam tikrų sąlygų ir yra prižiūrimi. Daugumoje Europos šalių, lygtinio paleidimo panaikinimui yra du savarankiški pagrindai – lygtinio paleidimo sąlygų pažeidimas arba naujų nusikalstamų veikų darymas (Suomija, Škotija, Ispanija). Esant minėtiems pagrindams, nuteistieji likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlieka įkalinimo įstaigoje.

Tačiau tam tikrais atvejais, pavyzdžiui Suomijoje, iš pradžių nuteistiesiems suteikiamas šansas pasitaisyti, juos įspėjant, ir tik tuomet jei sąlygos pakartotinai pažeidžiamos, lygtinis paleidimas gali būti panaikinamas ir nuteistasis gražinamas į įkalinimo įstaigą atlikti visą arba tik tam tikrą dalį (nuo 4 iki 14 dienų) paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Pavyzdžiui Austrijoje ir Belgijoje, kaip savarankiškas pagrindas lygtinio paleidimo panaikinimui gali būti nuteistojo vengimas bendradarbiauti su prižiūrėtoju (Padfield et al., 2010, p. 55, 160, 330, 352, 373). Nors tiek literatūroje, tiek tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose deklaruojama, kad probacijos sąlygos yra orientuotos į nuteistojo resocializaciją bei integraciją ir visuomenės saugumą, atlikti tyrimai rodo, kad gali būti priešingas efektas. Nustatyta, kad probacijos sąlygas taikančios institucijos slepiasi už visuomenės saugumo užtikrinimo koncepcijos, todėl nustato daugiau įpareigojimų nuteistiesiems nei iš tikrųjų reikėtų ir jie yra kur kas griežtesni. Toks perdėtas atsargumas dažnai priveda prie lygtinio paleidimo nesėkmės (Dandurand et al., 2008, p. 23).

Kalbant apie nuteistųjų, paleistų lygtinai, priežiūrą, galima paminėti, kad kai kuriose šalyse priežiūra yra būtina, pavyzdžiui Lietuvoje (paprasčiausia arba intensyviausia), o kartais nuteistojo priežiūra iš viso gali būti neskiriama, pavyzdžiui Vokietijoje arba Austrijoje, jeigu pagrįstai galima manyti, kad nuteistasis paleistas į laisvę naujų nusikaltimų nedarys. Žinoma būtina atsižvelgti į nuteistojo asmenybę, nusikaltimus ir kitus svarbius aspektus (Padfield et al., 2010, p. 56, 185). Statistiškai vertinat Europos šalyse lygtinio paleidimo ir probacijos koreliaciją, galima daryti išvadą, kad lygtinai paleistų asmenų skaičius probacijos priežiūroje nėra toks didelis kaip būtų galima tikėtis. 2019 m. didžiausias probuojamų asmenų skaičius (lygtinai paleisti asmenys) buvo Vakarų ir Šiaurės Europos šalyse (Šiaurės Airijoje, Anglijoje ir Velse, Graikijoje, Suomijoje, Švedijoje, Austrijoje) (žr. 1 pav.). Nors lygtinai paleisto asmens priežiūra turėtų padėti nuteistajam lengviau integruotis į visuomenę ir mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką, tačiau rezultatai yra kontraversiški. Čekijos Respublikoje atliktų tyrimų pagrindu nustatyta, kad retesni recidyvo atvejai yra tuomet, kai nuteistais paleidžiamas lygtinai be priežiūros (36,8 proc.), kuomet lygtinio paleidimo su priežiūra atveju, recidyvo atvejai yra dažnesni (49,3 proc.). Asmenų, kurie paleisti atlikę visą paskirtą bausmę, recidyvo atvejai siekė 48,3 proc. (Dünkel, 2019, p. 55).

1 pav. Lygtinai paleistų asmenų skaičius tarp probuojamųjų 2019 m. sausio 31 d. (Probation and Prisons in Europe, 2019: Key Findings of the SPACE reports)

Kai kurie užsienio autoriai išskiria keletą priežiūros modelių, t. y. 1) grindžiamas rizika (angl. *risk-based*); 2) grindžiamas poreikiais (angl. *needs-based*); 3) grindžiamas kompromisu (angl. *middle-ground*); 4) grindžiamas jėga (angl. *strengths-based*). Rizikos priežiūros modelis susijęs su manymu, kad nusikaltėliai yra pavojingi ir juos būtina kontroliuoti bei atidžiai stebėti. Šis modelis siūlo, kad reikia elektroninio panoptikono² arba ypač griežto stebėjimo požiūrio („stebėti netgi kai šlapinasi“) įtvirtinimo. Poreikių priežiūros modelis susijęs su nusikaltėlio kriminogeniniais poreikiais, o tai reiškia, kad prižiūrėtojai padeda pažeidėjams gauti tinkamą gydymą tokiose programose kaip pažinimo įgūdžių lavinimas arba konsultavimas dėl priklausomybių. Pastarasis modelis yra pažangesnis nei rizika grindžiama priežiūra, kadangi nustatyta, kad suderinus gydymą su nuteistojo poreikiais, recidyvo rodikliai mažėja. Kompromisu grindžiamas modelis reiškia, kad bandoma suderinti du skirtingus modelius, tačiau kaip pastebėta, dažnai prižiūrėtojai yra neužtikrinti, kokioje situacijoje, kuris modelis geriausiai tinka. Paskutinis modelis, kuris

² Panoptikonas – eksperimentinė galios laboratorija, kurioje bandoma perauklėti elgesį. Paprastai tai siejama su kalėjimu ir specifine infrastruktūra. Jeremy Bentham aprašė panoptikoną kaip apskritą pastatą su aptvertu stebėjimo bokštu viduryje. Kalėjimo sienoje būtų įrengtos kameros. Toks dizainas suteikia daugiau saugumo dėl didesnės galimybės stebėti kalinius. Saulės šviesos apšviestose kamerose esantys asmenys galėtų būti lengvai identifikuojami „nematomo“ sargo bokšte. Vienas kito kaliniai matyti negalėtų dėl skiriančių sienų. Kadangi bokštas skleistų šviesą, kaliniai niekada nematytų ar yra stebimi, todėl tokia disciplina yra labiau pasyvi, nei aktyvi. Nagrinėjamame kontekste, elektronis panoptikonas, turimas omenyje, kaip elektroninė stebėjimo priemonė.

grindžiamas jėga, siejamas su stigmatizacija. Šis modelis siūlo tokį mąstymo modelį – pavojingumas nėra paveldimas, tačiau stigma³ verčia nuteistuosius nusikalsti. Iš esmės priežiūra yra procesas, kuriuo bandoma suvaldyti nuteistojo riziką, skiriami resursai patenkinti nusikaltėlio poreikius ir žmogiškojo santykio vystymas ir palaikymas su nusikaltėliu besilaikant tam tikrų ribų. Priežiūra apima mokymą, paramą, teigiamo elgesio skatinimą ir neigiamų padarinių valdymą. Nusikaltėliui padedama reintegrotis į visuomenę, tačiau nuolat vertinant jo riziką nusikalsti (Dandurand et al., 2008, p. 23, 24).

Vienas efektyvesnių modelių Europoje yra Vokietijoje, kuris apima informacijos dalijimąsi tarp kalėjimų ir probacijos/priežiūros tarnybų. Vienas pagrindinių programos elementų yra iš anksto paruoštas priežiūros planas, kuris turi būti įgyvendintas ne vėliau kaip likus vieniems metams iki lygtinio paleidimo. Nuteistojo priežiūra turi būti orientuota į nuteistojo pasiruošimą tapti pilnaverčiu visuomenės nariu (Dünkel et al., 2019, p. 426). Nors kaip jau minėta, probacija/nuteistojo priežiūra turėtų būti grynai orientuota į nuteistojo poreikius ir resocializaciją, pastebima, kad kairiose šalyse probacijos tarnybos veikla yra pakankamai silpna. Pavyzdžiui, Pranzūzijoje institucijų veikla yra atskirta, todėl nėra užtikrinamos bent minimalios priemonės nuteistųjų perkėlimui į visuomenę, t. y. neužtikrinamas darbas, apgyvendinimas. Ypač apleisti socialinio darbo principai, kadangi didžioji dalis laiko skiriama popierių tvarkymui. Panaši problema yra Italijoje ir Lietuvoje. Probacijos darbuotojai daugiau stebi ir kontroliuoja nei elgiasi kaip socialiniai darbuotojai (Dünkel et al., 2019, p. 491, 493).

Probacija – tai tam tikras veikslių kompleksas, kurį galima pavadinti „sąlygos – priežiūra – pažeidimas“. Gali kilti klausimas, kodėl nusikaltėliai pažeidžia probacijos sąlygas? Juk geriau būti laisvėje nei būti įkalintam. Dažniausiai patys nuteistieji yra atsakingi už įpareigojimų nevykdymą, tačiau pasitaiko ir atvejų, kai priežiūros tarnybos nepakankamai gerai atlieka savo darbą. Probacija gali būti nėsėkminga ir dėl kitų, nei nuo nuteistųjų, nei nuo probacijos tarnybos darbuotojų kaltės, priklausančių priežasčių. Nagrinėjant Europos valstybes, pastebima, kad atkreipiamas dėmesys į teistumą. Nors viena iš probacijos sąlygų yra įsidarbinti, tačiau, kaip tokią sąlygą įgyvendinti jeigu darbdavys vengia darbinti buvusį kalinį. Be to, nedarbo lygis valstybėse nuolat lieka stabilus arba kyla, ypač esant *force majeure* situacijoms. Pavyzdžiui Lietuvoje, pagal Lietuvos gyvenojo užimtumo tarnybos duomenis, nedabarbas pagal amžiaus ir lyties grupes, 2020 m. pabaigoje siekė 14,9 proc. visų Lietuvos gyventojų, 2021 m. kovo mėn. nedarbo lygis siekė 16,1 proc. Skaičiai

³ Stigma – sociologijoje visuomeninis reiškinys, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu ar socialiniu nukrypimo požymiu ir ta dėmė (stigma) ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėjusių normų. Žmogus su tokia dėme diskriminuojamas, jo šalinamas. Asmuo, turintis kokią nors stigmą, vadinamas stigmatizuotu (susitepusiuoju), o jei stigmą turi žmonių grupė, ta grupė vadinama stigmatizuotųjų (gėdinamųjų) grupe. Tokių grupių nariai vienokiu ar kitokiu mastu skiriasi nuo daugumos visuomenės narių savo išvaizda, elgesiu, socialiniu statusu ar kt. savybėmis.

sparčiai padidėjo dėl COVID-19 pandemijos. Ypač dabar lygtinai paleidžiamų asmenų galimybės susirasti darbą sumažėjo. Esant tokiai situacijai susidaro palanki terpė recidyvui. Nepaisanto to, sėkmingas probacijos laikotarpio užbaigimas dar nereiškia sėkmingos integracijos į visuomenę. Kai kurie autoriai nurodo, kai didėjantis skaičius nuteistųjų, kurie grąžinami atlikti laisvės atėmimo bausmę atgal į įkalinimo įstaigą, yra todėl, kad valstybė nepakankamai finansuoja probacijos institutą (Padfield et al., 2010, p. 330). Kai kurie teisės mokslininkai pateikia pasiūlymus kaip galima tobulinti priežiūros institutą, t. y. glaudus institucijų bendradarbiavimas (lygtinį paleidimą taikančiosios ir nuteistųjų priežiūrą atliekančios); kurti ir sistemingai naudoti geras rizikos vertinimo priemones; suteikti daugiau laisvės priimant tam tikrus sprendimus dėl pažeidimų patiems prižiūrėtojams; alternatyvių lygtinio paleidimo panaikinimui sankcijų įtvirtinimas; priemonės motyvuoti nusikaltėlių keistis; sukurti visuomeninius išteklius pažeidėjų poreikiams tenkinti; sukurti „pasiruošimo“ sistemą, t. y. pašalinti pavojingą nusikaltėlių iš visuomenės; suteikti nusikaltėliams visas gydymo priemones ir galimybes (Dandurand et al., 2008, p. 38). Vertinant ar probacija buvo sėkminga, kaip G. Sakalauskas nurodė, pirmiausia reikia nusistatyti aiškius kriterijus ir tai reikėtų padaryti pačioms probacijos tarnyboms, ieškant tokių rodiklių, kurie leistų objektyviau įvertinti savo veiklą ir plėtoti gerosios praktikos pavyzdžius (Sakalauskas, 2014, p. 5). Užsienio šalių praktika parodė, kad pagrindiniai vertinimo kriterijai yra probuojamųjų nusikalstamų veikų recidyvas, dinaminių nusikalstamų elgesį skatinančių veiksnių valdymas, probacijos sistemos teikiamų paslaugų apimtis ir kokybė, sistemos veiklos sąnaudos ir kt., tačiau vertinat veiksmingumą turi būti atliekamas visapusiškas įvertinimas, apimantis tokias sritis kaip vadovybės darbas, pagalba teismams, probuojamųjų priežiūra ir resocializacija, darbas su nusikaltimų aukomis ir kt. Planuojant probacijos taikymo veiksmingumo tyrimus svarbu numatyti, kiek plačiai turi ir gali būti vertinama probacijos sistemos veikla (Sakalauskas, Jarutienė, 2015, p. 90–92).

Taigi, asmeniui, kuriam taikomas lygtinis paleidimas gali būti skiriama probacija ir probacijos sąlygos, kurių privaloma laikytis atliekant laisvės atėmimo bausmę visuomenėje. Sąlygos gali būti bendrosios arba specialiosios ir turi būti parinktos atsižvelgiant į nuteistojo asmenybę, nusikalstamą elgesį ir jo pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimą bei atitikti nusikaltėlio poreikius, tokiu būdu yra didesnė tikimybė, kad nuteistojo probacijos laikotarpis bus sėkmingas ir asmuo pakartotinai nebusikals. Jeigu asmuo pažeidžia sąlygas, likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlieka įkalinimo įstaigoje. Po lygtinio paleidimo priežiūra gali būti arba privaloma arba pasirinktinė, tačiau ji reikalinga tam, kad nuteistasis lengviau integruotųsi į visuomenę, todėl priežiūros tarnybos turi užtikrinti nuteistajam paramą ir pagalbą. Vertinant ar probacija buvo sėkminga, reikėtų atsakomybę skirstyti tolygiai, tiek nuteistajam, tiek prižiūrinčiai tarnybai. Probacijos tarnybų veiksmingumą galima įvertinti tik tuomet, jeigu yra nustatyti aiškūs kriterijai.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Atlikus lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos teisinio reglamentavimo ir praktinio taikymo Lietuvoje ir užsienio šalyse analizę, galima padaryti tokias išvadas ir pateikti kelias rekomendacijas:

1. Lietuvos Respublikos įstatymuose nėra įtvirtina lygtinio paleidimo samprata, todėl lygtinis paleidimas suprantamas įvairiai – kaip bausmės atlikimo forma, bausmės sąlygų švelninimas, atleidimas nuo bausmės arba kaip nurodoma tarptautinėse rekomendacijose – efektyvi priemonė mažinti pakartotinį nusikalstamumą. Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais ir atsižvelgiant į tarptautines rekomendacijas, galima daryti išvadą, kad lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos – tai laisvės atėmimo bausmės atlikimas laisvėje, skatinantis nuteistojo resocializaciją ir integraciją į visuomenę, kuomet nuteistajam yra vykdoma probacija.

2. Lygtinis paleidimas gali būti sąlyginis – keliami kriterijai (privalomas atlikti bausmės terminas, pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas, elgesys įkalinimo įstaigoje), automatinis – atsisakoma individualios prognozės, tačiau išlieka reikalavimas atlikti privalomą bausmės dalį, mišrusis – apima tiek sąlyginį (paprastai taikomas nuteistiesiems, kurių recidyvo rizika aukšta), tiek automatinį modelius. Automatinio modelio atveju išvengiama nuteistųjų diferencijavimo problemų, sutaupoma lėšų, tačiau kyla grėsmė pakartotiniam nusikalstamumui. Sąlyginis modelis yra sudėtingesnis, reikalaujantis įvairių institucijų bendradarbiavimo, resursų bei egzistuoja klaidingos prognozės rizika.

3. Lygtinis paleidimas ne tik, kad padeda mažinti kalinių skaičių įkalinimo įstaigose, bet ir motyvuoja nuteistąjį tinkamai koreguoti savo elgesį, skatina dalyvauti resocializacijos programose, mažina įkalinimo daromą žalą, skatina nuteistojo atsakomybę ir savarankiškumą bei mažina valstybės skiriamus kaštus kalinių priežiūrai.

4. Pastebima, kad Lietuvoje vis dar bandoma asmenį bausme nubausti bei pataisyti ir bausmė atliekama „atsėdėjimo“ principu kai tuo tarpu užsienio šalyse, pavyzdžiui Vokietijoje, nuteistojo resocializacija kaip bausmės tikslas yra konstitucinis principas.

5. Siūlytina keisti Lietuvos Respublikos kodekso 158 straipsnį ir atsisakyti asmenų, kuriems netaikomas lygtinis paleidimas defirencijavimo. Manytina, kad bausmės tikslai būtų efektyviau pasiekti, jeigu periodiškai būtų per naujo vertinama nuteistųjų iki gyvos galvos pakartotinio nusikalstamumo rizika, bausmės atlikimo individualus planas bei numatyta galimybė būti paleistiems lygtinai taikant paprastą ar intencyvią priežiūrą. Taip pat manytina, kad naujų veikų darymas areštinėse, pataisos įstaigose ar kardomojo kalinimo įstaigose, neturėtų būti kaip savarankiškas pagrindas lygtinio paleidimo netaikymui.

6. Lietuvoje vis dar vykdoma represyvi baudžiamoji politika. Laisvės atėmimo bausmė taikoma ne kaip *ultima ratio*, o kaip reguliari bausmė. Taip pat ilgėja laisvės atėmimo bausmės terminai, kurie turi įtakos privalomai atlikti bausmės daliai lygtinio paleidimo atveju.

7. 2003 m. įsigaliojus Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksui ir vėlesniems jo pakeitimams, taip pat ir 2012 m. įsigaliojus Probacijos įstatymui, lygtinio paleidimo instituto taikymo praktika turėjo rodyti teigiamus rezultatus, tačiau analizė parodė, kad daugiausiai lygtinai paleistų asmenų buvo 2015–2016 m., o iki 2020 m. nuosekliai mažėjo. Tačiau po paskutinių Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimų lygtinai paleistų asmenų skaičius padidėjo.

8. Teismai, sprenddami dėl lygtinio paleidimo, turi vertinti formalųjį ir materialųjį pagrindą, tačiau dažnai vertina ir kitas aplinkybes, kurios turi ypač didelę reikšmę priimamiems sprendimams. Teismų praktikos analizė parodė, kad Lietuvos įstatymams trūksta skaidrumo ir konkretumo, kadangi nėra įtvirtintos ir aprašytos aplinkybės, kurios gali būti reikšmingos teismams, sprendžiant dėl lygtinio paleidimo, todėl paliekama vietos teismų interpretacijai. Siūlytina įstatymų leidėjui apibrėžti ir įtvirtinti „kitas“ lygtiniam paleidimui reikšmingas aplinkybes bei įtvirtinti rizikos vertinimo statinius rodiklius bei instrumentus - pavyzdžiui Kanadoje ir kitose Europos šalyse taikomą „Rizika – poreikis – reagavimas“ programą.

9. Lygtinį paleidimą Lietuvoje taiko teismai, lygtinio paleidimo komisijos ir pataisos įstaigos direktoriai. Teismai, kurie taiko lygtinį paleidimą, nėra specializuoti, todėl atsižvelgiant į užsienio šalių praktiką, siūlytina įtvirtinti vieną specializuotą lygtinį paleidimą taikančią organą, kad užtikrinti priimamų sprendimų nuosėklumą.

10. Lietuvoje taikomas probacijos modelis vis dar grindžiamas išimtinai formaliu nuteistųjų priežiūros principu, kai tuo tarpu, turėtų būti grindžiamas žmogiškojo ryšio vystymu, nuteistojo mokymu, parama, teigiamo elgesio skatinimu ir neigiamų padarinių valdymu. Manytina, kad probacijos institutas taptų efektyvesnis, jei būtų užtikrinamas institucijų bendradarbiavimas, skiriama daugiau finansavimo ir suteikiama daugiau savarankiškumo probacijos darbuotojams bei įtvirtintos lygtinio paleidimo panaikinimui alternatyvios sankcijos.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). *Valstybės žinios*, 18-147 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodeksas (1971). *Valstybės žinios*, 20-142 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
5. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas Nr. IX-2338 (2004). *Valstybės žinios*, 4278.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas Nr. XI-1863 (2012). *Valstybės žinios*, 4-110.
7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas Nr. XII-1818 (2015). TAR, 11069.
8. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas Nr. XIII-2264 (2019). TAR, 11180.
9. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
10. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo Nr. XI-1860 pakeitimo įstatymas (2019). TAR, 11184
11. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. V-587 „Dėl kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2020 m. birželio 23 d. įsakymo Nr. V-176 „Dėl nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo (2020). TAR, 19108.

II. Tarptautiniai norminiai teisės aktai:

1. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) (1990). Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/tokyorules.pdf>.
2. Committee of Ministers Recommendation Rec (2003) 22 to member states on conditional release (parole). Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16800ccb5d>.
3. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. Prieiga per internetą: https://www.pmscr.cz/download/mezdoken_European_Probation_Rules.pdf.
4. Recommendation Rec(2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16806f3d4f>.
5. Recommendation Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations on life sentence and other long-term prisoners.

Prieiga per internetą: <https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+23+on+the+management+of+life+sentence+and+other+long+term+prisoners.pdf/bb16b837-7a88-4b12-b9e8-803c734a6117>.

6. 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (2003). *Valstybės žinios*, 49-2165.

III. Specialioji literatūra:

1. Antonov, I. et al. (2019). Improvement of institution of parole release and its implementation practices. *Journal of Educational and Social Research*, 9(4), 205–209.
2. Bikelis, S., Sakalauskas, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai. *Teisės problemos*, 4 (62), 23–66.
3. Bowens, A. et al. (2012). Conditional release in Belgium: how reforms have impacted recall. *European Journal of Probation*, 4 (1), 19–33.
4. Basset, R. (2016). *Parole in Sweden and Canada – A Cross-Cultural Comparison of Risk and Electronic Monitoring Parole Practices*. Malmö högskola/Hälsa och samhälle.
5. Dandurand, Y. et al. (2008). *Conditional release violations, suspensions and revocations – a comparative analysis*. The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.
6. Drenkhahn K., Dudeck M., Dünkel F. (2014). *Long-Term Imprisonment and Human Rights*. (Routledge Frontiers of Criminal Justice). Routledge.
7. Dünkel F. et al. (2019). *Prisoner Resettlement in Europe*. Routledge Frontiers of Criminal Justice. Routledge.
8. Gisler, C., Pruin, I., Hostettler, U. (2018). Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners: Lessons learned? *The United Nations Research Institute for Social Development*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/324795984_Experiences_with_Welfare_Rehabilitation_and_Reintegration_of_Prisoners_Lessons_Learned.
9. Kantorowicz-Reznichenko, E. (2017). *The Secret of a Cheaper Sentencing System: Lessons from Europe*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/307906350_The_Secret_of_a_Cheaper_Sentencing_System_Lessons_from_Europe.
10. Mesonienė, S. (2006). Teisiniai lyginamieji lygtinio paleidimo iš pateisos įstaigų aspektai. *Jurisprudencija*, 5 (83), 73–81.
11. Mesonienė, S. (2010). Lygtinio paleidimo instituto retrospektyva užsienio valstybėse ir Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 3 (121), 295–311.
12. Mackevičius, T. (2011). Lygtinio paleidimo iš pateisos įstaigos instituto įgyvendinimas. *Socialinis darbas*, 10 (1), 71–77.
13. Michailovič, I., Jarutienė, L. (2017). Lygtinio paleidimo iš pateisos įstaigų taikymo problemos Lietuvoje. *Kriminologijos studijos*, 4, 145–182.
14. Padfield, N., van Zyl Smit D., Dünkel F. (2010). *Release from prison*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.

15. Petersilia, J., Threatt, J. (2017). Release from prison. In K. R. Kerley (Ed.) *Encyclopedia of Corrections*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell. Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/9781118845387.wbeoc019>.
16. Pruin, I. (2017). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų: Reformos Vokietijoje ir Europinė patirtis. In G. Sakalauskas (moksl. red.) *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, 141–156.
17. Padfield, N. (2018). Parole: Reflections and possibilities. *Howard League for Penal Reform*. Prieiga per internetą: <https://howardleague.org/wp-content/uploads/2018/05/Parole-reflections-and-possibilites.pdf>.
18. Sakalauskas, G. (2013). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų išgaliojus probacijos įstatymui. *Teisės problemos*, 4 (82), 5–39.
19. Sakalauskas, G. (2014). Ar prasminga probacijos tarnybų darbą vertinti pagal probuojamųjų recidyvą? *Teisės problemos*, 4(86), 5–28.
20. Sakalauskas, G., Jarutienė, L. (2015). *Probacijos veiksmingumo vertinimas* (internetinis leidinys. ed.). Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
21. Sakalauskas, G. (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2 (88), 5–53.
22. Sakalauskas, G. (2017). (Re)socializaciją skatinantis įkalinimas? In G. Sakalauskas (moksl. red.) *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, 159-178.
23. Sakalauskas, G. ir kt. (2019). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
24. Simpson, R. (1999). *Parole. An overview*. NSW Parliamentary library service, 20/99. Prieiga per internetą: <https://www.parliament.nsw.gov.au/researchpapers/Documents/parole-an-overview/20-99.pdf>.
25. Tournier, P. (2006). *Systems of Conditional Release (Parole) in the Member States of the Council of Europe*. Champ Pénal, 1.
26. Vosyliūtė, A. (2017). Lygtinis paleidimas kaip integracijos prielaida: Teismų sprendimų problemos. In G. Sakalauskas (moksl. red.) *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*, 205–231.
27. Van Zyl Smit, D., Corda A. (2018). American Exceptionalism in Parole Release and Supervision: A European Perspective. In K. R. Reitz (Ed.), *American Exceptionalism in Crime and Punishment*, Oxford University Press, 410–486.

IV. Teismų praktika:

1. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-130-238/2016.
2. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius 2016 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-184-397/2016.

3. Europos žmogaus teisių teismo 2017 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Matijošaitis ir kiti prieš Lietuvą*. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/MATIOSAITIS_2017_sprendimas.pdf.
4. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-184-810/2019.
5. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-657-954/2020.
6. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-644-530/2020.
7. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-655-926/2020.
8. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-670-926/2020.
9. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-680-493/2020.
10. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-247-626/2020.
11. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-735-919/2020.
12. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-741-634/2020.
13. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-753-317/2020.
14. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-789-813/2020.
15. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-853-290/2020.
16. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-833-383/2020.
17. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-864-478/2020.
18. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-863-966/2020.
19. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-318-885/2020.
20. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-898-245/2020.
21. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-333-873/2020.
22. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-902-478/2020.

23. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-910-348/2020.
24. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-345-1121/2020.
25. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-4-579/2021.
26. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-6-282/2021.
27. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-13-397/2021.
28. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-31-317/2021.
29. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-59-954/2021.
30. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-54-478/2021.
31. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-71-493/2021.
32. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-75-317/2021.
33. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-74-954/2021.
34. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-89-593/2021.
35. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-86-383/2021.
36. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-126-485/2021.

V. Statistika, veiklos ir vizitų ataskaitos, kita praktinė medžiaga:

1. Council of Europe. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 November to 27 April 2018. CPT/inf (2019) 18. Strasbourg, 25 June 2019. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/168095212f>.
2. Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE II, Persons Serving Non-Custodial Sanctions and Measures in 2015, 2016, 2018, 2019.
3. Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE I, Prison populations in 2019. Prieiga per internetą: https://wp.unil.ch/space/files/2021/02/200405_FinalReport_SPACE_I_2019.pdf.
4. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) statistinė suvestinė 2020 m.

5. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, vieno asmens išlaikymui vidutiniškai per dieną panaudotų lėšų laisvės atėmimo įstaigose, 2019 m. ir 2020 m. ataskaita.
6. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, asmenų, esančių Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, 2016 m., 2017 m., 2018 m., 2019 m. ir 2020 m. statistinė ataskaita.
7. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, darbo su asmenimis, esančiais Lietuvos probacijos tarnyboje, 2020 m. statistinė ataskaita.
8. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pranešimas apie individualų ir programinį darbą su probuojamaisiais nuotoliniu būdu. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/a Aktualijos/naujienos-kaldep/p60/individualus-ir-programinis-pqt1.html>.
9. Lietuvių kalbos žodynas (2018). Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/>.
10. Logman active study dictionary (2004). *Pearson Longman*.
11. Probation and Prisons in Europe, 2019: Key Findings of the SPACE reports. Prieiga per internetą: https://wp.unil.ch/space/files/2020/06/KeyFindings_Probation-and-Prisons-in-Europe_200617_final.pdf.
12. World Prison Brief. International Centre for Prison Studies. University of London. Prieiga per internetą: <https://www.prisonstudies.org/map/europe>.

SANTRAUKA

Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos Lietuvoje ir užsienio šalyse

Elvika Leščinskaitė

Magistro darbe analizuojama lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos taikymas Lietuvoje ir užsienio šalyse, nagrinėjant reikšmingus teisės aktus, Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų straipsnius, teismų praktiką bei sisteminant statistinius duomenis. Ši tema atskleidžiama aptariant sampratą bei instituto sistemą tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse, išskiriant taikymo sąlygas ir problematinius aspektus.

Lygtinis paleidimas – tai laisvės atėmimo bausmės atlikimas laisvėje. Tarptautiniuose teisės aktuose taip pat nurodoma, kad tai yra alternatyvi priemonė laisvės atėmimo bausmei, siekiant skatinti nuteistųjų resocializaciją ir integraciją į visuomenę. Alternatyvių laisvės atėmimo bausmei priemonių taikymo būtinybė atsirado dar XIX amžiuje, kuomet kalinių skaičius įkalinimo įstaigose buvo ypač didelis. Ši problema aktuali ir XXI amžiuje, nors teoriškai valstybės turėjo būti pažengusios ir išsprendusios problemą, tačiau remiantis statistiniais duomenimis, fiksuojami vis dar aukšti kalinių populiacijos rodikliai Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse. Viena iš priežasčių – nesikeičianti represyvi baudžiamoji politika, kurios rezultatas – laisvės atėmimo bausmė ir ilgėjantys bausmės terminai.

Lygtinio paleidimo instituto pagalba galima išspręsti ne tik kalėjimų perpildymo problemą, tačiau taip pat galima suvaldyti kalinimo daroma žalą, motyvuoti nuteistuosius keisti elgesį, skatinti savarankiškumą ir svarbiausia užtikrinti nuteistųjų visavertę resocializaciją ir integraciją į visuomenę. Nors lygtinio paleidimo teikiama nauda yra neginčijama, valstybės, įskaitant Lietuvą, vis dar vangiai šį institutą taiko. Pastebima, kad atsisakoma taikyti institutą remiantis subjektyviais kriterijais – netinkamas elgesys įkalinimo įstaigose, aukšta pakartotinio nusikalstamo elgesio rizika bei pastangų ją mažinti nebuvimas, nedarbas ir kt.

Taigi, magistro darbe analizuojama lygtinio paleidimo instituto taikymo praktika Lietuvoje ir užsienio šalyse. Siekiama atskleisti instituto taikymo priežastis, naudą ir problematinius aspektus. Siekiama rasti gerosios praktikos pavyzdžių užsienio šalyse ir Lietuvoje.

SUMMARY

Early release from prison in Lithuania and foreign countries

The master's thesis analyzes the application of parole from imprisonment in Lithuania and foreign countries, by analyzing significant legal acts, articles of Lithuanian and foreign scientists, court practice and by systematizing statistical data. This topic is revealed by discussing the concept and the system of the institute both in Lithuania and abroad also by distinguishing the conditions of application and problematic aspects.

Probation is the execution of a custodial sentence. International legislation also states that it is an alternative to imprisonment in order to promote the re-socialization and integration of convicts into society. The need for alternatives to imprisonment dates back to the 19th century, when the number of prisoners in prisons was particularly high. This problem is also relevant in the 21st century, although in theory the states should have advanced and solved the problem, but based on statistical data, still high indicators of the prisoner population are recorded in the European countries. One of the reasons is the unchanging repressive criminal policy, which has resulted in imprisonment and longer sentences.

The parole institute can not only solve the problem of prison overcrowding, but also can manage the damage caused by imprisonment, motivate convicts to change their behavior, promote their independence and most importantly ensure the full re-socialization and integration of convicts into society. Although the benefits of parole are undeniable, countries, including Lithuania, are still reluctant to use it. It is observed that the application of the institute is refused on the basis of subjective criteria - inappropriate behavior in prisons, high risk of repeated criminal behavior and lack of efforts to reduce it, unemployment and etc.

Therefore the master's thesis analyzes the application practice of the institute of parole in Lithuania and abroad. The aim is to reveal the reasons for applying the institute, its benefits and problematic aspects. The aim is to find examples of good practice in foreign countries and Lithuania.